

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalářská práce

2010

Julia Mustivaya

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Institut ekonomických studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ANALÝZA PRIVATIZAČNÍCH PROCESŮ
V RUSKU V 90. LETECH**

**Vypracovala: Julia Mustivaya
Vedoucí: Prof. Ing. Lubomír Mlčoch CSc.
Akademický rok: 2009/2010**

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala Prof. Ing. Lubomíru Mlčochovi CSc. za poskytnuté rady a trpělivost.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 21.5.2010

.....
Julia Mustivaya

ABSTRAKT

Tato práce si klade za cíl s odstupem více než dvaceti pěti let zhodnotit procesy privatizace, které probíhaly koncem dvacátého století v Rusku. Analýza předpokladů privatizace, jejího právního rámce, průběhu a důsledků nám umožní učinit závěr, že změna formy vlastnictví ze státního na soukromé sama o sobě nezaručuje vznik efektivního vlastníka a patřičné fungování tržní ekonomiky. Privatizace státních podniků mohla mít pozitivní vliv na činnost subjektů hospodaření jen v případě, že by byla doprovázena nezbytnou institucionální transformací, která by zajistila přesnou specifikaci vlastnických práv, vytvoření skutečných mechanismů jejich směny a vznik tržní konkurence.

ABSTRACT

This work aims after more than twenty five years to assess the processes of privatization, which took place at the end of the twentieth century in Russia. Analysis of the privatization, its legal framework, realization and the consequences will enable us to conclude that a change of ownership form from state to private one alone does not guarantee the emergence of effective owner and proper functioning of the market economy. Privatization of state enterprises could have a positive impact on economic activities of entities only if it was accompanied by the necessary institutional transformation, which would provide a precise specification of property rights, the creation of the actual mechanisms of their exchange and the emergence of market competition.

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Mustivaya, Julia. *Analýza privatizačních procesů v Rusku v 90. letech*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií, 2010. 70 s. Vedoucí bakalařské práce Prof. Ing. Lubomir Mlčoch, CSc.

OBSAH

ÚVOD	7
1. INSTITUCIONÁLNÍ PŘEDPOKLADY PRIVATIZACE.....	9
1.1. INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC.....	9
1.2. VLASTNICKÁ PRÁVA V SOCIALISTICKÉ EKONOMICE.....	12
1.3. MENTALITA.....	14
1.4. O VÝBĚRU STRATEGIE.....	16
2. PRÁVNÍ RÁMEC PRIVATIZACE.....	19
2.1. PRÁVNÍ RÁMEC V OBDOBÍ HROMADNÉ PRIVATIZACE (1992 – 1994).....	19
2.2. PRÁVNÍ RÁMEC V OBDOBÍ PENĚŽNÍ PRIVATIZACE (1994 – 1999).....	23
2.3. ZDOKONALENÍ PRÁVNÍCH ZÁKLADŮ PRO PRIVATIZACI (1999 – 2003).....	24
3. PRŮBĚH PRIVATIZACE.....	26
3.1. MALÁ PRIVATIZACE	27
3.2. ŠEKOVÁ PRIVATIZACE	29
3.3. SPECIFIKA ŠEKOVÉ PRIVATIZACE	34
3.4. PENĚŽNÍ PRIVATIZACE.....	36
3.5. ZÁLOHOVÉ DRAŽBY	38
4. DŮSLEDKY PRIVATIZACE	40
4.1. EKONOMICKÉ DŮSLEDKY	41
4.2. ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ A ROZVRSTVENÍ SPOLEČNOSTI.....	44
4.3. PRIVATIZACE OČIMA SPOLEČNOSTI	48
4.4. VLASTNICKÁ PRÁVA A POPTÁVKA PO KRIMINALITĚ	51
4.5. FENOMÉN OLIGARCHIE.....	53
4.6. MOŽNÉ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ.....	55
SHRNUTÍ.....	57
ZÁVĚR	59
PŘÍLOHY	61
POUŽITÁ LITERATURA	66
ON-LINE A JINÉ ZDROJE.....	67

ÚVOD

Problém privatizace se nachází v centru světových ekonomických diskusí již dvě desetiletí. V devadesátých letech se privatizace stala jednou z nejdůležitějších součástí transformačních reforem v zemích s formující se tržní ekonomikou. Žádná reforma avšak nevyvolávala tolik kontroverzí jako privatizace. Zasahovala do sfér politiky, ekonomiky, zákonů, justice a v neposlední řadě i morálky. Dotýkala se každého člena společnosti.

Vzhledem k tomu, že období transformace skončilo, nebo se přinejmenším skončila jeho nejdůležitější část, aktuálnost studia procesu privatizace v postsocialistickém Rusku potřebuje pravděpodobně podrobnější rozbor. Na rozmezí osmdesátých a devadesátých let Rusko přistoupilo k sociálnímu přechodu skrze převzetí základních ekonomických a sociálních institucí, které fungovaly ve vyspělých západních státech. V rámci transformace sociálně-ekonomického systému se privatizace ukázala být nedůležitějším nástrojem reformace vztahů vlastnictví a sociální struktury společnosti. Analýza výchozí institucionální a právní báze, samotných procesů privatizace a mechanismů koncentrace kapitálu, vlastnictví a kontroly v Rusku umožňuje pochopení příčin mnoha problémů, na které narazila soudobá ruská společnost.

Cíl. Cílem této práce je odpovědět na řadu otázek, které zákonitě vznikají během analýzy ruské praxe v období privatizace. Především budeme chtít vědět, jestli to, co se stalo v Rusku začátkem devadesátých let, bylo vynuceným rozhodnutím, nebo zda existovala nějaká jiná cesta. Také nás bude zajímat, jestli vláda vybrala za daných okolností nejlepší možné způsoby provedení privatizace. A nakonec se podíváme na to, jestli privatizace dosáhla svých cílů a zda byly v Rusku vytvořeny příznivé podmínky pro vznik a efektivní fungování soukromého kapitálu.

Metody. Bohužel nebudu moci ve své analýze příliš používat statistická data, protože jsou většinou zkreslená a často také chybí. Proto se některé části této práce mohou zdát poněkud popisné, ale jen pozornost k detailům nám umožní vytvořit správné závěry. Nechtěla bych také zbytečně teoretizovat, protože privatizace v Rusku spadá do kategorie „žádné předpoklady nejsou splněny“ a právě největší západní teoretici se nejvíce mýlili, když se snažili vytvořit vhodný program reforem pro Rusko. To ale neznamená, že nebudeme přistupovat k tématu z vědeckého pohledu a že ekonomická teorie nám vůbec nepomůže. Naopak bych ráda podotkla, že toto téma je velmi specifické (a právě proto pro mě přitažlivé) a vyžaduje

individuální přístup s použitím širšího spektra nástrojů. Velmi často se budeme obracet k institucionální ekonomii, protože poskytuje možnost zkoumat realitu v případech, kdy je příliš komplexní na pěkné ale stále příliš jednoduché ekonomické modely. V závěrečné části se budeme obracet také ke zdrojům z oblasti politologie, sociologie a dokonce kriminologie, protože důsledky privatizace mají ve všech těchto sférách zpětný vliv na ekonomický rozvoj Ruska.

Struktura. Ze začátku prozkoumáme institucionální předpoklady privatizace, což nám pomůže vytvořit si představu o tom, v jakých podmínkách bylo přijato rozhodnutí o provedení privatizace a co se od ní dalo, a nedalo čekat. Potom se podíváme na právní bázi privatizace a soustředíme se na její nedostatky, uvidíme, že právě mezery v právním rámci se staly klíčovými pro průběh privatizace. Ve třetí kapitole budeme pozorovat vliv faktorů prozkoumaných v prvních dvou kapitolách na faktické uskutečnění privatizace. Práci ukončíme analýzou důsledků, a to ekonomických a sociálních.

Vlastní přínos. Vlastní přínos vidím v tom, že dnes budu s odstupem času schopná provést analýzu událostí začátku devadesátých let objektivně a s použitím většího množství dostupných informací. Pokusím se vzít v úvahu početné názory a argumenty odpůrců a zastánců privatizačních reforem v Rusku. Kritické okamžiky v životě společnosti často vyvolávají vznik mýtů, jejichž pravdivost se prokáže až s postupem času za pomoci jejich analýzy. Z pohledu reformátorů bylo takovým mýtem přesvědčení, že radikální privatizační politika stačí pro zlepšení ekonomické situace, že privatizovaný podnik bude vždy fungovat lépe než státní. Občané si naopak byli jistí, že všechno špatné, co se stalo v ekonomice Ruska od roku 1989, je důsledkem privatizace. Obě tato tvrzení jsou částečně pravdivá, ale jsou značně zjednodušená. V této práci se budu snažit oddělit mýtus od reality a obnovit skutečné vztahy mezi ekonomickými jevy ruské transformační ekonomiky. Také se pokusím navrhnout možné způsoby řešení problémů soudobého Ruska, které vznikly v důsledku privatizace.

Literatura a další zdroje. Máme k dispozici hodně zajímavých zdrojů, a to jak od ruských autorů, tak i od zahraničních. Podrobný přehled ekonomických reforem v Rusku nám poskytuje J. G. Jasin, bývalý ruský ministr ekonomiky (1994 – 1997). Analýzu procesu privatizace z pohledu institucionální ekonomie najdeme u L. Mlčocha (z ruských autorů také u S. P. Glinkině). Velmi pozoruhodným zdrojem byla kniha jednoho z hlavních ideologů a vedoucích osobností ekonomických reforem v Rusku A. B. Čubajse, kde on a jeho kolegové podrobně vysvětlují logiku přijetí rozhodnutí ohledně privatizace a odpovídají na většinu sporných otázek.

zek svých kritiků. V rozebírání právní báze byla velmi užitečná podrobná analýza privatizačních procesů, kterou provedla Účetní komora Ruské Federace, ale také se hodně pracovalo s originálními texty zákonů. Co se týče zahraničních autorů, docela optimisticky hodnotí privatizační procesy A. Åslund, hlavní západní poradce ruské vlády v té době. Stiglitz naopak poskytuje hodně argumentů o tom, jak nedokonalá byla transformace.

1. INSTITUCIONÁLNÍ PŘEDPOKLADY PRIVATIZACE

Abychom lépe porozuměli tématu privatizace a mohli začít analyzovat privatizaci v Rusku, musíme se nejprve zaměřit na obecnější procesy probíhající v zemi v tomto období. Je potřeba ocenit původní stav institucionální struktury, abychom měli představu o tom, v jakých podmínkách se měly reformy uskutečňovat. Úkolem státu byla kompletní změna režimu, přechod od centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice. Což znamenalo více než obyčejné ekonomické reformy. Byla to transformace společnosti jako celku a taky transformace sociálních a politických struktur.

Začneme obecným institucionálním rámcem ruské společnosti před začátkem privatizace, potom se podíváme na typ vlastnických práv, který vytvořila socialistická ekonomika a se kterým se muselo pracovat v procesu reform. Uvidíme také, že mentalita ruských lidí měla v průběhu privatizace určitý význam. Tuto část ukončíme diskusí o výběru strategie privatizačních reform.

1.1. INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC

Měli bychom začít s tím, že povaha přechodných procesů je do značné míry určena základní neslučitelností mezi plánovanou a tržní ekonomikou. To neznamená popření smíšeného hospodářství, ale předpokládá se, že veřejný sektor musí žít ve smíšené ekonomice hlavně podle tržních pravidel. V tomto smyslu byly přechodové podmínky v Rusku nejtěžší. Ostatní země sovětského bloku již experimentovaly s tržním socialismem, avšak v SSSR plánovací systém existoval v kanonické, jednotné a nejvíce dokončené formě.¹

Přechod od jednoho systému k druhému je spojen s hlubokými a radikálními proměnami. Systém institucí v socialistickém a tržním hospodářství se významně liší, navíc instituce se

¹ JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002

stejnými názvy mohou mít různé funkce (viz Příloha č. 1). V této práci se bude mluvit o zavedení nové, nesmírně významné instituce – soukromého vlastnictví. Ale jak již bylo řečeno, prvky tržní ekonomiky jsou odsouzeny k zániku, dokud se systém nebude měnit celostně. Takové změny se nemůžou uskutečnit rychle, protože mají institucionální charakter. Nezbytné je také formování nových institucí a také to, aby se lidé zvládli zorientovat v podmínkách tržního hospodářství.

V klasických učebnicích ekonomické teorie se často mluví o tržní ekonomice, jakoby se skládala jenom ze dvou podstatných prvků: cen a soukromého vlastnictví. Spolu s konkurencí tyto elementy zajišťují podněty a koordinují proces rozhodování, zaručují, že firmy minimalizují náklady a vyrobí právě tu produkci, kterou potřebují spotřebitelé. Ale otázkou je, jak zmíněné mechanismy vytvořit tak, aby fungovaly správně. Může se zdát, že postačí liberalizovat ceny, uskutečnit privatizaci a ekonomika se promění na tržní. Ale problém je v tom, že reformy se neprovádí ve vakuu, vždy existuje nějaké prostředí, které se skládá z jednotlivých institucí.

Nejdůležitější je právní rámec, který zajišťuje plnění smluv, přesné rozhodnutí komerčních sporů, provedení přesných procedur likvidace v případech, kdy dlužník není schopen vrátit peníze věřiteli, dále podporu konkurence a kontrolu toho, aby banky, které přijímají vklady, byly schopny vrátit peníze hned, jak o to budou požádány. Ve státech s vyvinutou tržní ekonomikou byly právní a regulační rámce tvořeny postupně jako odpověď na vznikající problémy. Avšak Rusko muselo v krátkém čase vytvořit zákonodárnou podstatu pro velké množství jevů tržní ekonomiky, které v socialistickém hospodářství neexistovaly vůbec. Měly být vymezeny právní formy podnikání, vymáhání smluv, instituce bankrotu, protimonopolní zákonodárství, pravidla hry na kapitálových trzích a regulace bankovníctví.

Existovalo několik způsobů jak nahradit přirozenou institucionální evoluci: napodobená evoluce, opakovaná evoluce a předpovídaná evoluce. Napodobená evoluce se nejlépe popisuje termínem „institucionální xerox“, předpokládá rychlé kopírování západních tržních institucí. Opakovaná evoluce nabízela návrat k původním institucím, které existovaly ještě před znárodněním, což v Rusku nemělo smysl kvůli příliš dlouhé historii socialismu. Předpovídaná evoluce se zakládala na kritické analýze funkcí tržních institucí západních zemí. Existovaly také teorie třetí a čtvrté cesty, které tvrdily, že podle principu *path dependancy* je situace postsocialistických zemí unikátní a převzetí západních institucí nebude mít požadovaný vý-

sledek.² Rusko rozhodlo ve prospěch první varianty, a to osvojení si institucí, které úspěšně fungovaly ve státech s vyvinutou tržní ekonomikou.

Pro řádný chod tržní ekonomiky je nezbytné koordinované fungování základních trhů: trhu zboží a služeb, trhu kapitálu a trhu práce. To vše zajišťují ceny, které jsou vytvořeny přirozenou interakcí nabídky a poptávky. V rámci sovětského systému, stejně jako v tržní ekonomice, existovaly ceny, ty ale nenesly žádnou informaci, byly plně stanoveny vládou. Ceny některého zboží, jako například zboží základní spotřeby, se uměle snižovaly. Totéž se týkalo cen elektrické energie a přírodních zdrojů, což si v důsledku obrovských zásob těchto zdrojů mohlo dovolit jenom Rusko.

Na bázi toho, co existovalo v plánované ekonomice, se mohly relativně rychle formovat jen trhy zboží a služeb. Ale podniky v Rusku nebyly zatíženy žádným rozhodováním. Suroviny, pracovní sílu a veškeré vybavení poskytoval stát. Stát rovněž určoval, co se má vyrábět a v jakém množství.

Trh pracovní síly existoval vždy, ale ve formě, která nemohla v přijatelném čase zajistit efektivní přesouvání pracovníků, což bylo nesmírně důležité v procesu restrukturalizace. V rámci starého systému neexistovala v Sovětském Svazu nezaměstnanost. Většinou to vypadalo tak, že mladý specialista má po dostudování automaticky přidělený nějaký podnik, kde potom celý svůj život pracuje. Dostane od podniku byt, bude mít zajištěný důchod. Trh bydlení prakticky neexistoval, byty se nekupovaly, lidé je dostávali od státu pro dočasné využití. Nízká mobilita pracovní síly a uvázání k místu bydliště vedly k rozdělení pracovního trhu na menší teritoriální segmenty. Pracovníci byli vázání na systém bezplatných sociálních služeb, které byly často spojeny s dobou práce v konkrétním podniku.

Nové firmy musí mít možnost zapojení nového kapitálu, a proto je nutné, aby existovaly banky, které by ve skutečnosti byly bankami, nikoli tím typem úřadů, který byl charakteristický pro starý režim. Jenže v Rusku chyběly úplně akciové trhy a instituce (s výjimkou investičního plánu), které by zajišťovaly optimální redistribuci kapitálu. To samo o sobě slibovalo dlouhodobý pokles investic v období odstoupení od centrálního plánování a rozvoje kapitálových trhů na požadovanou úroveň. Navíc, reálný a efektivní bankovní systém vyžaduje tvrdou regulaci, která se také netvoří během několika dnů.

² MEJSTRÍK, M. (ed.) *The Privatisation Process in East-Central Europe: Evolutionary Process of Czech Privatizations*. USA: Kluwer Academic Publisher, 1997, s. 37

Stiglitz je přesvědčen, že pro státy, které usilovaly o vytvoření tržní ekonomiky, nebylo nutné znovu prožívat podobné katastrofy: mohly se poučit ze zkušenosti jiných států. Myslí si, že i když tržní reformátoři odkazovali na důležitou roli institucionální infrastruktury, v praxi na to rychle zapomínali. Snažili se vybrat co nejkratší cestu ke kapitalismu, budovali tržní ekonomiku bez základních institucí a tvořili nové instituce bez nezbytného institucionálního rámce.³

Dovolíme si ale připomenout, že šlo o kompletní změnu ekonomického systému, a proto neexistovala žádná jednoznačně správná cesta. Ano, reformátoři hledali co nejrychlejší cestu a museli něco obětovat, museli vybrat nejmenší zlo. Byli si dobře vědomi většiny problémů, jenže zdaleka ne vždy odhadli, jak si s nimi poradit. Institucionální rámec (hlavně neformální instituce) je živý organismus, který se objevuje postupně jako reakce na ekonomickou skutečnost země, nemůže být vytvořen uměle skupinou lidí. Avšak reformátoři museli s něčím začít, a začátek byl každopádně bolestivý.

1.2. VLASTNICKÁ PRÁVA V SOCIALISTICKÉ EKONOMICE

Pro rozvinutou tržní ekonomiku, kde všichni účastníci ekonomických vztahů účinkují na trzích jako rovnoprávní partneři, je typické, že vlastnictví je především právním pojmem. Pojmem vlastnická práva se zpravidla rozumí souhrn činů s objektem, které jedinec nebo jiný subjekt může provádět a nebude vystaven hrozbě sankcí ze strany jiných subjektů. Jednoduše řečeno, vlastnická práva jsou souhrnem činů s majetkem schváleným společností.

Tradičně se rozumí, že vlastnická práva spočívají na Římských zásadách *usus*, *usus fructus* a *abusus*. Znamená to, že soukromý vlastník má výhradní právo na užívání věci, právo na její plody (včetně odpovědnosti za důsledky užívání) a právo na změnu majitele (ve smyslu prodeje nebo daru věci). Moderní chápání vlastnických práv se také zakládá na trojici principů: dělitelnost, přenosnost a možnost vymáhání těchto práv.⁴

V ekonomice socialistických států neměl *de facto* rozhodující vliv na realizaci vlastnických práv přesný právní rámec, ale reálné rozdělení moci a poměr sil mezi různými vlivnými soci-

³ STIGLITZ, J.E. *Who Lost Russia?* J.E. Stiglitz, Globalization and Its Discontents, New York, W.W. Norton, 2002

⁴ MEJSTRÍK, M. (ed.) *The Privatisation Process in East-Central Europe: Evolutionary Process of Czech Privatizations*. USA: Kluwer Academic Publisher, 1997, s. 39

álními skupinami. Proto je použití čistého právního přístupu k analýze reálné situace rozdělení vlastnických práv v socialistické ekonomice málo efektivní.

Vlastnická práva, která udržovala centrální moc, se rozdělovala mezi velké množství úřadů, různá ministerstva, správy a výbory. To znamená, že existovala určitá dělba práce mezi těmi, kdo měli možnost používat vlastnická práva. Principy takového rozdělení většinou neměly nic společného s ekonomickým uvažováním. Byl to spíše odraz stupně vlivu, který měl určitý správní orgán. Tak existovala ve značné míře nejistota v realizaci funkcí vlastnictví v každém konkrétním případě. Pokud jde o správu veřejného vlastnictví, zformoval socialistický systém nejasné a nejisté vztahy, které se fakticky opíraly o formální a neformální vztahy mezi veřejnými činiteli.⁵

Lubomír Mlčoch nazývá takovou skutečnost kvazivlastnickými strukturami, ve kterých jsou sankce zaručeny strukturou politicko-ekonomické moci. Nejednalo se o práva v právnickém slova smyslu, ale to neznamenalo, že nebyla skutečná. Oficiálně byla vlastníkem státního majetku společnost jako celek, což každému jejímu jednotlivému členovi nezaručovalo hodně formálních práv. Namísto toho však existovala privilegia, která byla závislá na postavení jednotlivce ve struktuře moci. Tato privilegia se nemohla prodávat a kupovat stejně snadno jako vlastnická práva zakotvená v psaném zákoně, ale i zde probíhal svým způsobem obchod.⁶

Také lze poznamenat, že vlastnictví předpokládá ne jenom přítomnost práv, ale také povinností, ne jenom příjmů, ale také nákladů spojených s ovládním majetku. Je třeba přiznat, že rozdělení povinností vznikajících ve spojení s vlastnictvím, bylo ještě méně jednoznačné než distribuce práv. Klasický systém příkazové ekonomiky předpokládá mechanismy plánování výroby spolu s náklady na výrobu pro každý jednotlivý podnik. Podnik je opět plně podřízen direktivám státu, což znamená, že nenese žádnou zodpovědnost za náklady.

Nicméně ředitelství muselo podnikat pokusy o optimalizaci a přijímat vlastní rozhodnutí ohledně výroby, což bylo přirozeným důsledkem nedostatků plánování. Lubomír Mlčoch to komentuje takto: „V uzavřeném systému hierarchického řízení bylo plánování rozšířenou společenskou hrou, založenou na hluboké dichotomii skutečných a oficiálních pravidel.“⁷

⁵ NEKIPELOV, A. D. *Očerki po ekonomike postkommunizma*. Moskva: CSRS, 1996, s. 65-66

⁶ MLČOCH L., MACHONIN P., SOJKA M. *Ekonomické a společenské změny v České společnosti po roce 1989 /alternativní pohled/*. Praha: Karolinum, 2000, s. 32

⁷ MLČOCH L., MACHONIN P., SOJKA M. *Ekonomické a společenské změny v České společnosti po roce 1989 /alternativní pohled/*. Praha: Karolinum, 2000, s. 30

V praxi často existovaly mezery mezi plánem a skutečností, ale ztráty podniku se vždycky hradily na úkor státního rozpočtu, buďto ve formě přímých dotací, levných úvěrů nebo jiných forem poskytování pomoci.⁸

Pokud budeme vycházet z čistě právní definice vlastnictví, v socialistických státech soukromé vlastnictví prakticky neexistovalo. Existoval pojem osobní vlastnictví, které se omezovalo na předměty spotřeby. Nicméně určité skupiny mohly využívat ve svůj prospěch některá práva vlastníka i na výrobní prostředky. To mohlo probíhat v souladu se zákonem například v případě zemědělců, kteří nakládali s výsledky své práce na půdě, která formálně patřila státu. Často to bylo i nelegálně, například když vedoucí státních podniků prodávali na černém trhu část produkce za účelem dosažení osobního zisku.

Neefektivita systému reálné distribuce vlastnických práv v socialistickém Rusku vedla k většímu šíření nelegálních způsobů hospodaření a rozvoji stínové ekonomiky. Podobná aktivita se stala nezbytnou součástí sovětského systému. Zajímavé je, že jednoduché fungování podniku mohlo být zajištěno jen v případě, že ředitel postupoval nezákonně, obchodoval s přebytky výrobních faktorů, z vlastní iniciativy uzavíral kontrakty s jinými podniky. Požadavek na plnění plánu v kombinaci s nedostatkem zdrojů pro jeho plnění nenechával podnikům možnost konat ryze v rámci zákona. Obcházení zákonů (pokud ne jejich otevřené porušení) se postupně stalo součástí životního stylu.⁹

V průběhu reformy, a také v soudobém Rusku, můžeme velmi dobře pozorovat princip závislosti na cestě (*path dependancy*). Instrukce každé země prokazují v každé době silnou závislost na předchozím historickém vývoji, kterým prošly.¹⁰ Proto budou chyby socialistického systému ještě dlouho pronásledovat ekonomickou realitu Ruska.

1.3. MENTALITA

V této části budeme předpokládat, že potíže s provedením tržních reformy byly podmíněny nejen rozdílnými zájmy sociálních skupin a problémy s formálními institucemi, ale i psychologií ruského člověka, mentalitou celého národa. Samozřejmě nemůžeme všechny neúspěchy vysvětlovat výhradně těmito neformálními faktory, ale podceňovat jejich roli by byla velká

⁸ GLINKINA, S.P. *Privatizacija: koncepcii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 8-12

⁹ STIGLITZ, J.E. (2002) *Who Lost Russia?* In J.E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*, New York, W.W. Norton, 2002

¹⁰ MLČOCH L., MACHONIN P., SOJKA M. *Ekonomické a společenské změny v České společnosti po roce 1989 /alternativní pohled/*. Praha: Karolinum, 2000, s. 36

chyba. Libovolné reformy jsou psychologicky náročné, protože vyžadují vysoké transakční náklady již dnes, ale přínos je rozptýlený někde daleko v budoucnosti. Avšak Rusové to měli ještě těžší, nešlo jenom o reformy ekonomického a politického režimu, museli měnit celý svůj systém hodnot, ideálně měli zapomenout na všechno, co se naučili předtím.

Některé rysy ruské mentality mají svoje kořeny hluboko v dějinách, jiné byly přímým důsledkem posledních sedmdesáti let socialismu. Specifické postavení Ruska mezi Evropou a Asií určuje dominantu kolektivního nad osobním. Klanovost a příbuzenské vazby v Rusku převažují nad úvahou o efektivitě a účelnosti. Autoritářství, které panovalo v Rusku po celá staletí, připravilo lidi o právo na nezávislá rozhodnutí, ale také je zbavilo jakékoli odpovědnosti. Jak se ukázalo, vlastní názor nikam nezmezil, ale odpovědnosti se ruší lidé vyhýbají až do současnosti. Proto o ruské mentalitě existuje tak nelichotné mínění: bez ohledu na to, jaký režim se buduje v Rusku, výsledkem bude každopádně otrokářství.

Sovětská éra si pokládala za cíl vytvořit nový, lepší typu člověka, a to se jí zjevně podařilo, jenže tento nový typ byl téměř úplným opakem původně plánovaného. *Homo sovieticus*¹¹ má hodně specifických rysů. Kvůli nízké pravděpodobnosti propouštění je indiferentní k výsledkům své práce a nevykazuje příliš iniciativy („Oni se tváří, že nám platí, my se tváříme, že pracujeme“). Nedostatečně jasně definována vlastnická práva a slogan „všechno patří všem“ vedly ke špatnému pochopení pojmu veřejného vlastnictví a společenskému tolerování malých krádeží na úkor podniku. Pokud se *homo sovieticus* stával nadřízeným, domníval se, že je přirozené využívat svoje postavení k dosažení osobních cílů. Společnost to také považovala za normu.

Jedním z klíčových prvků v mentalitě sovětského člověka byl vztah k soukromému vlastnictví. Komunistická propaganda hodně pracovala na tom, aby vnutila lidem názor, že soukromé vlastnictví a osobní zájem jsou hlavními příčinami rozdělení na bohaté a chudé, lačnosti, nespravedlnosti, závisti, rozpadu společenských vazeb, nenávisti a dokonce válek. Tento stereotyp měl obrovskou moc, protože Rusové již ve třetí generaci nevěděli, co je ve skutečnosti soukromé vlastnictví. Všechno jim bylo vysvětleno předem a tím bylo značně ovlivněno jejich vnímání světa.

¹¹ Termín *homo sovieticus* zavedl známý ruský spisovatel a sociolog Alexandr Zinoviev, napsal také knihu se stejným názvem.

Zároveň vládly v Sovětském svazu myšlenky rovnosti všech občanů. Rovnostářství existovalo ještě v carském Rusku, ale komunistická propaganda mimořádně pečlivě kultivovala a podporovala negativní vztah k podnikání a bohatým, ujišťovala, že bohatství se nedá získat čestným způsobem. Obchod se považoval za něco neslušné. Koupit něco s účelem pozdějšího prodeje za vyšší cenu bylo rovnocenné krádeži a trestalo se podle zákona. V tomto smyslu byl přechod k trhu nejtěžší pro milice a další orgány činné v trestním řízení. Už mnoho let zatýkali za spekulace a najednou se pro stejnou aktivitu používalo slovo „podnikání“ a byla podporována všemi možnými způsoby.

Dalším specifickým rysem ruské mentality je nedůvěra ke státu, která byla výsledkem mnohaletého státního násilí. Rusové si zvykli na to, že nemá smysl očekávat od státu nic dobrého, vždy bude následovat zklamání. Proto bylo velmi obtížné přesvědčit lidi o nutnosti reformy a každý neúspěch se bral jako přímý důkaz zlého úmyslu vlády. Proto je investiční trh v Rusku velmi nestabilní a investoři vidí rizika dokonce tam, kde možná vůbec nejsou.

Je zřejmé, že takový „lidský materiál“ nebyl vhodný pro budování tržní ekonomiky. Reformy vyžadovaly od lidí velkou vnitřní přeměnu. Někteří to zvládli a rychle se přizpůsobili novým podmínkám, jiní žijí podle socialistických pravidel i dosud. Rozdíly ve vnímání změn již samy o sobě vedly k větší sociální diferenciaci, která byla ještě zesílená vybranou strategií a faktickým uskutečněním reformy.

1.4. O VÝBĚRU STRATEGIE

Reformy v Rusku jsou často porovnávány s reformami v Číně, které se konaly přibližně ve stejnou dobu. Například Stiglitz píše, že rozdíl mezi strategiemi a výsledky reformy dvou největších zemí, Ruska a Číny, může být poučný. Poznamenává, že výsledkem reformy v Rusku byl dvojnásobný pokles HDP země. Z Ruska se rychle stává země se surovinovou, nikoli moderní průmyslovou ekonomikou. Avšak Čína, která používala svoje vlastní recepty, spíše než předepisování západních poradců, dokázala dosáhnout obrovského úspěchu. Vytvořila plnohodnotný soukromý sektor, HDP Číny a její zahraniční investice rostou značným

tempem. Kromě toho se Stiglitz domnívá, že původní podmínky v Číně byly ještě méně příznivé než v Rusku, že Čína musela současně řešit problémy přechodu a rozvoje.¹²

Hodně expertů bylo přesvědčeno, že prakticky i teoreticky existuje mnoho důvodů, proč doporučit čínský model privatizace: vláda nemá privatizovat rozsáhlé podniky, zejména v oblasti surovin a jiného průmyslu, který bude přirozeně poskytovat okamžité nezasloužené bohatství. Jednotlivci nebo společnosti mohou vytvářet nové soukromé firmy, ale pozemek se jim nemá prodávat, pouze pronajímat. Stát privatizuje vlastní majetek postupně, řádným způsobem, počínaje obchody a malými podniky, jejichž privatizace je nejjednodušší. Tak vláda vytváří pobídky pro ty, kteří stále pracují ve státním sektoru, aby pokračovali ve výrobě, a také pro ty, kteří se snaží o vlastní podnikání.¹³ Různí odborníci tvrdili, že bylo nutné počkat, pro začátek vyřešit problém inflace, uspořádat výrobu, určit, které podniky jsou efektivní a které nemají šanci fungovat v podmínkách tržní konkurenční ekonomiky. Reformy se podle nich měly provádět pomalu a postupně, a to pod přísnou státní kontrolou.

Autoři reformy reagují na tento argument následovně. Čínský model je obnovením ekonomických metod regulace při zachování současného státního mechanismu: silný a pevný stát provádí z vlastního rozhodnutí a v souladu se svou vlastní představou reformy v ekonomice. Na podzim roku 1991 nemohl v Rusku žádný rozumný jedinec toto schéma brát vůbec v úvahu. I kdyby prezident spolu se všemi ministry vydal nejvyšší dekret, který by obsahoval všechny potřebné předpisy, v zemi nebyly zdroje pro jeho uplatnění. Někdo musí distribuovat zákon do oblasti, někdo musí monitorovat, jestli se zákon dodržuje, někdo musí trestat nedodržení. Státní zřízení v té době prostě neexistovalo. Eroze politického režimu, která aktivně proběhala v době 80. let, ho nakonec zničila úplně. Sovětský systém řízení se rozpadl, byl bezmocný a neúčinný, komunistická strana byla zrušena. Všechny šance využít "čínské cesty" byly v Sovětském svazu vyčerpány ještě na začátku 80. let.¹⁴

Zastánci privatizace také často odkazovali na Coaseho teorém, který se stal důležitou částí teorie vlastnických práv. Teorém byl poprvé formulován Georgem Stiglerem na základě článku, který Coase napsal v roce 1960¹⁵: „Jsou-li vlastnická práva dobře definována a trans-

¹² STIGLITZ, J. *Whither Reform? Ten Years of the Transition*. World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, D. C., April 28-30, 1999

¹³ HOUGH, J. F. *Logic of Economic Reform in Russia*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2000. s. 83.

¹⁴ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

¹⁵ COASE, R.H. *The Problem of Social Costs*, Journal of Law and Economics, 1960.

akční náklady nulové, pak externality jsou internalizovány prostřednictvím vzájemných jednání zúčastněných stran, což má za následek stejné rozdělení produktivních zdrojů bez ohledu na to, kdo je držitelem vlastnických práv nebo závazků.“¹⁶

Coaseho teorém tvrdí, že pokud jsou jeho podmínky splněny, společenské konflikty jsou vždy efektivněji regulovány prostřednictvím soukromých smluv, než pomocí vládní intervence. Klíčová implikace v případě Ruska byla takováto: není podstatné, kdo bude původním vlastníkem majetku. Kontrola nad majetkem v tržní ekonomice nevyhnutelně poteče do rukou nejúčinnějších vlastníků a vládní účast v tomto procesu by byla kontraproduktivní. Avšak Coaseho teorém má nezbytné požadavky, které zjevně v Rusku nebyly splněny. Vlastnická práva byla velmi nejasně definována, vyjednávací agenti neměli dostatek informací a odpovědnosti, vynucování plnění závazků mělo vysoké náklady, pokud bylo vůbec možné.¹⁷

Bylo vytvořeno několik konkrétních programů reforem a všechny byly buď neuskutečnitelné, nebo příliš radikální a necitlivé vůči občanům. Ale „Program 91“, který se nakonec skutečně realizoval, překonal svou rázností každý z nich, proto se právem nazývá šokovou terapií. Při porovnání s jeho nejreálnější alternativou, koncepcí „500 dní“, vidíme, že zatím co program „500 dní“ se snažil o postupné vytváření podmínek pro další rozvoj tržních mechanismů prostřednictvím postupné liberalizace cen, Gajdarov „Program 91“ sázel na jednorázovou deregulaci cen všech druhů zboží. Později bylo toto rozhodnutí vysvětlováno (stejně jako celá koncepce privatizace a reforem) neudržitelností tehdejší situace v zemi a potřebou rychlých a radikálních řešení.

Co se týká samotné privatizace, projekt „500 dní“ navrhoval také postupné řešení. Privatizace se měla konat s pomocí zahraničních expertů, managerů a konzultantů, kteří by na ní objekty připravili. Tento program nabízel tzv. západní model, který je charakteristický pomalým tempem změn a má za základ privatizaci za peníze efektivnímu vlastníkovvi. Přijatá koncepce Gajdara byla naopak založena na tzv. východním modelu, který se dá charakterizovat jako „rychle, bezplatně nebo za symbolickou cenu a všem“¹⁸. Tento přístup vyplýval ze situ-

¹⁶ STIGLER, G. *Memoirs of an Unregulated Economist*. University of Chicago Press, 2003.

¹⁷ HOUGH, J. F. *Logic of Economic Reform in Russia*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2000, s. 85.

¹⁸ *Reformy v Rossii*. [cit. 23. 4. 2009] URL: <http://reformy.ru/comment.php?comment=123>

ace, ve které se země bývalého socialistického bloku v té době nacházely, tedy absence soukromého kapitálu, kapitálového trhu a odborníků, kteří by mohli objekty připravit.

Rychlá hromadná privatizace měla podle oficiální verze pomoci k rychlému vytvoření střední vrstvy a jejím prostřednictvím pak podporovat demokracii. Naopak díky napjaté situaci v zemi a výměně elit bylo potřebné konat rychle. Síla zástupců socialistického režimu rostla nepřímou úměrou ke klesající životní úrovni obyvatelstva, a tak se vykonání změn, které by znemožnily návrat k předchozímu režimu, stalo pro reformátory jediným řešením.

2. PRÁVNÍ RÁMEC PRIVATIZACE

Analýza právní báze privatizace nám pomůže pochopit, zda se předání státního majetku do soukromých rukou provádělo v souladu se stávajícím zákonodárstvím. Je zásadní rozdíl mezi neúspěchy privatizace, které jsou výsledkem porušení zákona, a neúspěchy, které jsou zákonitým důsledkem mezer v zákonodárství.

V první části budeme zkoumat právní rámec období hromadné privatizace (1992 – 1994). Tato fáze byla nejvíce komplikovaná, protože bylo zapotřebí vytvořit úplně od začátku zákonodárný základ pro novou formu vztahů mezi společnostmi a státem, nic podobného jako privatizace ještě v minulosti nebylo. V druhé části se podíváme na právní rámec období peněžní privatizace (1994 – 1999), kdy hlavním úkolem státu již nebylo zbavit se co nejrychleji majetku, ale vydělat nějaké prostředky pro státní rozpočet. Nakonec, se budeme ve třetí části věnovat období 1999 – 2003, kdy probíhalo zdokonalení právní báze správy státního majetku.

2.1. PRÁVNÍ RÁMEC V OBDOBÍ HROMADNÉ PRIVATIZACE (1992 – 1994)

Jak ve společnosti, tak i v orgánech státní správy, chyběl reálný konsensus, pokud jde o výběr privatizačního modelu a také metod a procedur její realizace. Při vytvoření programu mohl být rozhodující každý den a občas i každá hodina. Aby byl zákon vydán, musely se brát v úvahu zájmy úplně odlišných skupin (ředitelství, pracovních kolektivů, ministerstev, další byrokracie a nakonec prostých občanů). Nezbytné bylo hluboké pochopení toho, co se v zákoně může obětovat a co nikoli. Proto zákonodárství období 1992 – 1994 má vnitřně protikladný, kompromisní charakter. Privatizační praxe neodpovídala prohlášené ideologii: vytvoření „efektivního“ vlastníka, zvýšení efektivity provozu podniků, vytvoření sociálně orientované tržní ekonomiky a získání zahraničních investic.

Například v červenci roku 1991 byl přijat zákon „O jmenných privatizačních účtech a vkladech v RSFSR“. Předpokládalo se, že tento zákon pomůže vyhnout se zneužití prostředků v průběhu privatizace. Pro každého občana Ruské Federace měl být otevřen účet na jméno, kam mohl stát připočítávat prostředky, které by byly určeny výhradně pro odkoupení privatizovaného majetku od státu. Zákon neposkytoval občanům právo na prodej prostředků z privatizačních účtů jiným osobám, připouštěl se jenom přechod práva na použití privatizačních prostředků prostřednictvím dědění nebo odkazem.¹⁹

Avšak pro bankovní systém té doby byl úkol zavedení privatizačního účtu pro každého občana technicky nesplnitelný. Nakonec převládl šekový model privatizace a Zákon o jmenných účtech byl zrušen. Šeky nebyly vázány na konkrétní osobu, dalo se s nimi volně obchodovat. Hlavním důvodem pro takové rozhodnutí byla obava z toho, že lidi, kteří nevědí, co se svými šeky dělat, je nepoužijí vůbec a privatizace se neuskuteční.

Státní program privatizace na rok 1992 obsahoval konkrétní mechanismus privatizace státních a municipálních podniků a poskytoval ředitelství a pracovním kolektivům značné úlevy v procesu akcionování podniků. To byla otázka, která vyvolávala hodně diskusí.

Autoři Zákona o privatizaci vysvětlují svoje rozhodnutí následujícím způsobem. V roce 1991 v Rusku kvetla takzvaná spontánní privatizace, státní majetek se jednoduše rozkrádal. Ředitelé podniků chtěli kromě faktické moci získat ještě moc právní, což v podmínkách absence jakéhokoliv právního rámce bylo docela jednoduché. Jediný způsob, jak přinutit privatizaci, aby probíhala podle právních předpisů, byl najít kompromis s ředitelstvím. Bylo jasné, že proti jejich vůli žádná činnost nemá smysl. V takových podmínkách „správná“ privatizace neměla šanci. Aby vůbec proběhla, musela být politicky přijatelná a prakticky uskutečnitelná. Důležité bylo získat podporu úplně rozlišných sociálních a politických sil, a právě tato skutečnost hodně určila výběr strategie privatizace.²⁰

Také v období 1992 – 1993 se v Rusku ve velkém rozsahu zformovalo smíšené vlastnictví s účastí státního a soukromého kapitálu. Tak vznikla řada akciových společností z podniků základních odvětví ruského průmyslu. Částečně byly privatizovány státní koncern „Gazprom“, podniky elektrotechniky, těžby a zpracování ropy, spojů, uhelného průmyslu, jaderné energetiky.

¹⁹ Zákon RSFSR od 3. července 1991 № 1529-1 „O jmenných privatizačních účtech a vkladech v RSFSR“

²⁰ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

Na základě analýzy procesů privatizace revizní komorou Ruské federace²¹ se dají vyčlenit následující nedostatky zákonodárství období 1992 – 1994.

Zákonodárně nebyla zajištěna stejná práva a možnosti zúčastnění se privatizace pro všechny vrstvy ruské společnosti, nebyl dodržen princip sociální spravedlnosti. Pracovní kolektivy měly široké úlevy na pořízení majetku (akcií) privatizovaných podniků, zatím co jiní občané, kteří nebyli bezprostředně spojeni s výrobou (zdravotnictví, věda, vzdělání, sociální sféra, státní správa apod.), byli fakticky vyřazeni z privatizace a připraveni o právo na odpovídající podíl na veřejném bohatství.

Přijatá opatření ohledně privatizačních procesů byla v rozporu s úkolem zvýšení efektivity výroby a zvětšení rozsahu produkce. V zákonodárných opatřeních nebyly stanoveny závazné podmínky a požadavky na privatizované podniky, jmenovitě na zachování profilu výroby, vytvoření nezbytných podmínek pro rozvoj výrobní báze, zachování technologických vazeb, řešení sociálních problémů, péče o životní prostředí, zachování a dodatečné vytvoření pracovních míst.

Nebylo požadováno, aby se podniky privatizovaly jako jednotný majetkový komplex, který se skládá z výrobních fondů, pozemků, budov, jiných konstrukcí, objektů infrastruktury, objektů neukončené stavby. Nebyly stanoveny požadavky na provedení nezávislého ocenění privatizovaného majetku, nebyla vzata v úvahu emise cenných papírů na mezinárodních fondových trzích za účelem přilákání zahraničních investorů.

V zákoně o privatizaci z roku 1991 a dalších normativních aktech nebyl vyřešen způsob odškodnění státu v případě nesouladu privatizace konkrétního podniku s právními předpisy. Nebyla učena odpovědnost veřejných činitelů, orgánů státní správy a vedoucích pracovníků podniků za protiprávní úkony v průběhu privatizace. Například privatizaci „zakázaných“ objektů, snížení hodnoty privatizovaného majetku jako výsledek úmluvy, pozdní uhrazení základního kapitálu privatizovaného podniku, nepřevedení prostředků získaných privatizací do rozpočtu atd. Na počáteční fázi privatizace ještě nebyla dostatečná soudní praxe pro použití starých norem k novým ekonomickým vztahům.

²¹ *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003.* Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004

Kvůli absenci zákonodárné báze ve sféře deprivatizace nebyly určeny postupy jednání při vracení podniků a jednotlivých objektů, jejichž privatizace byla uskutečněna s porušením zákona, do státního vlastnictví.

V období 1992 – 1993 také nebyla stanovena omezení pro přístup zahraničních investorů k privatizaci strategicky důležitých objektů. Omezení se vztahovala jenom na podniky komplexu paliva a energetiky, podniky těžby a zpracování rud, drahokamů a polodrahokamů, drahých kovů, radioaktivních prvků a prvků vzácných zemin. To způsobilo převzetí kontroly ze strany zahraničních osob nad strategicky důležitými a ekonomicky významnými podniky obranného komplexu a s nimi spojenými vědeckovýzkumnými ústavy, strojírenstvím, metalurgií a chemickým průmyslem.

Výše uvedené chyby a další nedostatky právní báze počáteční fáze privatizace poskytovaly možnost vážného zneužití průběhu privatizace.

Navíc vytvoření nové formy vlastnictví samo o sobě ještě nezaručuje jeho fungování v ekonomickém systému. Aby se soukromé vlastnictví realizovalo, jsou nezbytné určité právní a institucionální podmínky. Fakticky privatizované podniky na začátku 90. let byly odsouzeny k neefektivitě, protože nebyly přijaty zákony o akciových společnostech a o trhu cenných papírů, nebyl vytvořen efektivní bankovní systém a trh pojištění. Navíc stojí za zmínku, že hromadná privatizace v Rusku proběhla v období, kdy neexistovaly ani žádné orgány vnější kontroly, dokonce ani představa o nutnosti zapojení nezávislých kontrolních institucí. Nedostatek kontroly vedl nejenom k vážnému porušení privatizačních procedur, ale taky práv občanů, obyčejných akcionářů.²²

Nicméně, mezinárodní standardy auditu privatizace předpokládají nejen možnost, ale taky nezbytnost zapojení nejvyšších kontrolních institucí do kontroly průběhu privatizace.²³

Tak například, v souladu s principy, které najdeme v Doporučených postupech při kontrole privatizace, by měly nejvyšší kontrolní instituce kontrolovat proces vzdělávání veřejnosti, co se týká nových znalostí a praktických dovedností spojených s účastí občanů v hromadné privatizaci. Jmenovitě, kontrolní instituce by měly pečlivě hodnotit efektivitu propagačních kampaní a mechanismů sloužících k poskytování klíčových informací o podnicích zařaze-

²² *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003*. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, 180 s.

²³ INTOSAI (1998): *Doporučené postupy při kontrole privatizace*, s. 15 URL: <http://www.nao.org.uk/nao/intosai/wgap/czech1.pdf>

ných do hromadné privatizace. Nejvyšší kontrolní instituce by měla ověřit, zda tento proces a kvalita poskytnutých informací umožnily potenciálním investorům přijmout kvalifikované rozhodnutí. Mezinárodní standardy rovněž požadují, aby se zvýšená pozornost věnovala činnosti zprostředkovatelů (brokerů, dealerů, investičních fondů, trustů) v podmínkách hromadné privatizace.²⁴

2.2. PRÁVNÍ RÁMEC V OBDOBÍ PENĚŽNÍ PRIVATIZACE (1994 – 1999)

Formálně bylo zavedení nového privatizačního modelu spojené s akutní potřebou vyřešit dva problémy – doplnění federálního rozpočtu a přilákání investic na restrukturalizaci podniků. Přilákání investic bylo něco, co se snažilo alespoň částečně kompenzovat podnikům v podstatě neekonomické metody prodeje v předchozí fázi.

V praxi se stal klíčovým úkol maximalizovat příjmy federálního rozpočtu. To vedlo zejména k takovým nejednoznačným rozhodnutím, jako je zástavní aukce. Přičemž většinou nešlo o skutečnou soutěž, ale o formu skrytého odkoupení akcií určitými lidmi. Podle odborníků i přes zjevné nedostatky v průběhu série zástavních aukcí, může být právní možnost napadnout tyto transakce omezena přítomností řady soudních rozhodnutí, která potvrzovala zákonnost výsledků některých aukcí. Tato situace opět potvrzuje nedostatky, neúplnost a protichůdnost právního rámce pro privatizaci.

Důležitým krokem v rozvíjení zákonodárné báze bylo přijetí zákona „O Účetní komoře Ruské federace“ v roce 1995. Tím se objevil nezávislý orgán, který měl uskutečňovat reálnou kontrolu nad průběhem privatizace, hodnotit zákonnost, efektivitu a účelnost aktivity orgánů výkonné moci ve sféře správy státního majetku.²⁵

Nový zákon o privatizaci od roku 1997²⁶ částečně vyplnil mezery v právních předpisech o privatizaci, zavedl nové způsoby privatizace státního a municipálního majetku, podstatně změnil formát soutěže. Investiční soutěž byla zrušena a přechod vlastnických práv na majetek se stal možným jenom po splnění určitých investičních a sociálních podmínek týkajících se

²⁴ INTOSAI (1998): Doporučené postupy při kontrole privatizace (část 5, doporučení 24) URL: <http://www.nao.org.uk/nao/intosai/wgap/czech1.pdf>

²⁵ Federální zákon Ruské Federace od 11. ledna 1995 „O Účetní komoře Ruské Federace“ URL: <http://www.ach-fci.ru/SPRF/zakonSPRF>

²⁶ Federální zákon Ruské Federace od 21. července 1997 № 123-F3 „O privatizaci státního majetku a o základech privatizace municipálního majetku v Ruské Federaci“ URL: <http://www.akdi.ru/gd/proekt/055222GD.SHTM>

objektu privatizace vítězem obchodní soutěže (článek 21). Zákonem se předpokládaly mechanismy na ochranu práv vlastníků a investorů, zajištění sociálních jistot pro zaměstnance podniků, ze kterých se staly otevřené akciové společnosti (článek 27). Kromě toho zákon obsahuje ustanovení, která umožňují hodnotit privatizační operace provedené v minulosti jako neplatné, pokud neobsahovaly patřičné ocenění privatizovaného majetku (článek 29).

Zákon o privatizaci z roku 1997 předpokládal vytvoření nového programu privatizace, což se z nějakého důvodu nestalo. V praxi to znamenalo, že nový zákon fungoval jen částečně. Tak můžeme pozorovat, že i přes značná zlepšení měly právní předpisy z období peněžní privatizace, stejně jako v předchozích letech, řadu vážných nedostatků.

Zejména nebyl předložen úplný a vnitřně jednotný právní rámec pro privatizaci státního majetku za reálnou nesníženou tržní cenu. Nebyl vytvořen žádný mechanismus, který by omezil přístup zahraničního kapitálu (přímého nebo prostřednictvím rezidentů Ruska) k privatizaci podniků strategického charakteru. Nebyl stanoven postup pro zrušení operací privatizace v případě nesplnění investičních a sociálních podmínek novým vlastníkem.

2.3. ZDOKONALENÍ PRÁVNÍCH ZÁKLADŮ PRO PRIVATIZACI (1999 – 2003)

V září 1999 vláda Ruské federace přijala politický dokument nového období privatizace – Koncepci správy státního majetku a privatizace v Ruské federaci.²⁷ Tento dokument poskytuje obecné hodnocení výsledků předchozích fází privatizace z pohledu jejich souladu s původně prohlášenými cíli a záměry. V Koncepci bylo mimo jiné poznamenáno (část 1 oddílu II), že:

„I když se v důsledku masové privatizace 58,9% podniků stalo soukromými, řada stanovených cílů nebyla dosažena:

- Nebyla vytvořena široká vrstva účinných soukromých vlastníků;
- Restrukturalizace hospodářství nevedla k požadovanému zvýšení účinnosti podniků;
- Množství investic zapojených do procesu privatizace zjevně nestačilo pro průmyslový, technologický a sociální rozvoj podniků;
- V některých odvětvích se nepodařilo udržet konkurenceschopné postavení podniků na domácích i světových trzích.“

²⁷ Nařízení od 9. září 1999 № 1024 „O Koncepci správy státního majetku a privatizace v Ruské Federaci“

Cílem politiky státu v oblasti privatizace by mělo být v souladu s novou Konceptí radikální zvýšení efektivity ruských podniků a národního hospodářství jako celku.

I přes některé nedostatky Koncepce vlády v roce 1999 vlastně formulovala základní požadavky na nový právní rámec privatizace, v souladu s nimi byl později přijat nový Zákon o privatizaci z roku 2001²⁸, který platí doteď.

Nový federální zákon umožnil zbavit se subjektivního přístupu k výběru způsobu privatizace, byla zavedena v plném rozsahu práva účastníků řízení a pořadí privatizačního řízení bez referenčních pravidel, byly definovány limity pro jednotlivé kategorie fyzických a právnických osob, byl uveden konečný seznam dokumentů, které musí být poskytnuty kupujícím pro pořízení majetku. Tento zákon dal privatizaci plánový charakter, rozšířil souhrn instrumentů privatizace, zajistil transparentnost privatizace, podrobně popsal přípravu na privatizaci státních a municipálních podniků.

Zákon o privatizaci v roce 2001 poprvé formuloval základní principy privatizace: rovnost kupujících státního a municipálního majetku, otevřenost orgánů veřejné správy, předání státního majetku do soukromého vlastnictví a (nebo) vlastnictví právnické osoby pouze za peníze. V zákoně je uveden seznam deseti způsobů privatizace státního majetku v závislosti na velikosti podniku, likviditě nebo výsledcích primárního prodeje.

Zákon o privatizaci z roku 2001 obsahuje úplný seznam dodatečných podmínek, které mohou být uplatněny při provádění privatizace některých podniků v soutěži (kapitola IV, článek 20, bod 21):

- Zachování určitého počtu pracovních míst;
- Rekvalifikace a (nebo) školení zaměstnanců;
- Omezení změn v profilu podniků nebo zákaz ukončení jejich užívání;
- Obnovení, opravy a další práce na kulturním dědictví, sociálním a kulturním zařízení.

Provedení přípravných opatření umožňuje identifikovat a vyhodnotit nevidované objekty, včetně práv duševního vlastnictví. Umožňuje zamezit prodeji majetku společnosti za snížené

²⁸ Federální zákon Ruské Federace od 21. prosince 2001 № 178-F3 „O privatizaci státního a municipálního majetku“ URL: <http://base.garant.ru/12125505.htm>

ceny. Celkově v průběhu let 2002–2003 byla sepsána podrobná pravidla a postupy pro provádění většiny způsobů privatizace uvedených v novém Zákoně o privatizaci.

Tak se z formálně právního hlediska k dnešnímu dni v Ruské federaci zformoval dostatečně vyvinutý normativní rámec, který reguluje sféru privatizace. Moderní zákony se výrazně změnily k lepšímu, porovnáme-li je s řadou aktů, které byly v platnosti v době 90. let. Nicméně důkladné propracování procedurálních otázek privatizace samo o sobě neposkytuje záruky transparentnosti v organizaci a průběhu privatizace a rovnosti investorů, a to především v podmínkách zachování systémové korupce.

Provedená analýza naznačuje, že hlavní nevýhodou právního základu procesu privatizace byl nedostatek strategické vize a systematického přístupu k vytváření vhodného právního rámce. Legislativní regulace z let 1993–2003 nestíhala předběhnout reálné privatizační procesy, musela spíš reagovat na rychle se rozvíjející "inovace" v oblasti hospodářské kriminality. Rozpornost, neúplnost a nejasnost právních předpisů se stala jednou z hlavních příčin nesrovnalostí ve sféře hospodaření s veřejným majetkem, vytvořily se překážky v dosažení strategických cílů privatizace, včetně sociálních, ale také byl ovlivněn rozvoj veřejného mínění o bezprávnosti a nezákonnosti privatizačního procesu. I přes pozitivní změny v tvorbě a rozvoji právního rámce privatizace vidíme zachování řady problémů, nedostatků a sporných otázek, které vyžadují normativní vyřešení a vypořádání.

3. PRŮBĚH PRIVATIZACE

Po provedení analýzy předpokladů privatizace a jejího právního rámce můžeme nakonec přistoupit bezprostředně k samotnému procesu privatizace. Uvidíme, že se mnoho problémů dalo předpovědět na základě předchozí analýzy, ale také budeme pozorovat mnoho komplikací, které nikdo nemohl očekávat.

Privatizace měla dvě etapy. První etapou byla šeková privatizace, která se odehrála v období 1992 – 1994. Předpokládalo se, že pomůže spravedlivému rozdělení státního majetku. Avšak velká část obyvatel nejenže nic nedostala, ale ještě ztratila svoje šeky a peníze ve strukturách typu šekových investičních fondů a finančních pyramid, kterým se budeme věnovat zvlášť. Druhou etapou byla privatizace peněžní, jejíž průběh nebyl úplně v souladu s představami reformátorů. Navíc součástí peněžní privatizace byly tzv. zálohové dražby, jedna z nejvíce sporných otázek za celou dobu privatizace. Ale začneme malou privatizací, která se týkala maloobchodních podniků, bytů a pozemků.

3.1. MALÁ PRIVATIZACE

Prvním krokem v provedení organizované privatizace byla takzvaná malá privatizace. Podobně jako ve východní Evropě se v Rusku se uskutečňoval prodej maloobchodů, služeb, stravovacích zařízení a také bydlení a pozemků. K zvláště aktivnímu průběhu malé privatizace došlo v období 1992 – 1993, každý měsíc se prodávalo kolem 5000 – 6000 malých podniků.²⁹ Celkem bylo k začátku roku 1996 plně privatizováno 84% malých podniků.³⁰

Pokud reformátoři chtěli dosáhnout nějakých úspěchů, bylo nutné nejprve správně formulovat úkol pro regionální orgány. Alexander Kazakov vysvětloval, že byly používány techniky typické spíše pro administrativní systém. Cíle pro malou privatizaci, které regiony dostávaly z centra, byly stanoveny téměř ve formě plánu. Lze pochopit mentalitu regionálních úředníků, žili za administrativního systému a byli zvyklí na plnění právě takto stanovených úkolů. Na první pohled byla tato taktika příliš kontroverzní, ale nakonec se ukázala její účinnost – malá privatizace proběhala docela rychle a bez větších problémů. První úspěchy daly organizátorům naději a připravily je na náročnější fáze privatizace.³¹

Lze říct, že malá privatizace probíhala, navzdory rozšíření původně plánovaného období jejího provedení, poměrně snadno. Nevznikaly rozpory mezi politickými stranami a hnutími (kromě vzdorování principiálních odpůrců soukromého vlastnictví a zástupců návratu ke starému systému založenému na státním vlastnictví). Malá privatizace se nedotkla zájmů ředitelů velkých podniků a taktéž vojensko-průmyslového komplexu, kde mohl vzniknout největší odpor.

Nicméně vznikaly vážné obavy, které byly spojeny s očekávaným přechodem podniků k novému druhu činnosti. Privatizuje se například kadeřnictví na hlavní ulici Petrohradu. Prostory v centru města by měly být drahé a je jasné, že při privatizaci budou tyto nerentabilní podniky, zejména zmíněné kadeřnictví, vytlačeny nebo budou měnit druh činnosti. Lidé byli pobouření zejména proto, že obchody byly po privatizaci často zavřené kvůli opravám. Obávali se, že budou muset žít bez pekařství, zelinářství, prádelen a kadeřnictví, požadovali povinné zachování profilu privatizovaných podniků.

²⁹ ÅSLUND, A. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington, D.C.: Peterson institute for international economics, 2007, s. 110

³⁰ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobije*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 376

³¹ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

Reformátoři chápali, že pokud chtějí vytvořit tržní ekonomiku, žádné povinné zachování profilu není přípustné. Zavedli vyčerpávající seznam omezení, která mohla být uložena při privatizaci podniku, avšak žádná další omezení se nemohla používat. Jak se ukázalo později, legislativní zachování druhu činnosti ani nebylo nutné. Čubajs píše, že v roce 1993 byla v Petrohradu provedena podrobná analýza výsledků malé privatizace. Analytici si vybrali několik stovek malých podniků a podívali se, co se s nimi stalo. Dopadlo to následovně: ke změně druhu činnosti došlo pouze ve třech případech ze sta. Ukázalo se například, že prodej chleba je jednou z nejvíce ziskových aktivit.³²

Je pravda, že malá privatizace nestihla přinést velké příjmy do městských rozpočtů. Začal šekový program a malá privatizace teď pokračovala již za šeky. Avšak v této době nikdo nenesledoval fiskální cíle. Hlavním úkolem bylo vytvořit konkurenční prostředí v obchodním systému, odstranit místní monopoly a zajistit tok zboží. Všeho bylo nakonec dosaženo. Hrozba totálního deficitu zboží, která se stala realitou na konci roku 1991, byla odstraněna. Ruské pultry se teď málo lišily od západních.

Kromě toho se v celé zemi prováděla privatizace bytů. Proces začal již v období 1988 – 1989, ale vrchol nastal v červenci 1991, kdy byl vydán dokument o privatizaci bydlení v Rusku a jeho doprovodné předpisy. V souladu s ním měli občané a jejich rodiny žijící v státních bytech možnost je koupit za čistě symbolické ceny. Po koupi se občané stávali zákonnými vlastníky, včetně práva na prodej, pronájem nebo odkaz svého bytu. Zpočátku se lidé neodvažovali pořídit si byty do soukromého vlastnictví, protože se báli vysokých daní z nemovitosti. Ale už na konci roku 1992 bylo privatizováno 2,8 milionů bytů a v roce 1995 11 milionů bytů. Současně vznikl ve městech trh s byty, který byl nepochybným znakem tržní ekonomiky.

Nejobtížnější byla z technického a ekonomického hlediska privatizace půdy. Soukromé vlastnictví půdy získalo souhlas převážné většiny obyvatel, ale pochopitelně vyvolalo odpor ředitelů téměř 25 tisíc kolchozů a sovchozů a dalších úředníků agrární sféry, kteří se snažili zachovat co nejvíce moci ve vlastních rukou. Obrovský rozsah agrárního sektoru, absence plnohodnotné registrace pozemků a absence pozemkové inspekce ještě více zhoršovaly podmínky pro provedení reformy.

³² ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

Přesto byla reforma nakonec provedena a kolchozy byly přeměněny v partnerství. Rolníci paradoxně nespěchali s vyzvednutím své části majetku. Bylo to způsobeno jednak nejistotou rolníků, že reformy budou dlouhotrvající, jednak faktem, že vlastní hospodářství vyžaduje obrovské finanční prostředky, které rolníci neměli. Důležitou roli hrála i psychologie lidí, kteří se po mnoha letech odnaučili přebírat odpovědnost. Je třeba poznamenat, že reformy v zemědělství pokračovaly mnohem pomaleji než v jiných odvětvích hospodářství. Nicméně se podařilo vyhnout se vážným sociálním otřesům.

Celkově lze malou privatizaci hodnotit jako docela úspěšnou. Byly splněny téměř všechny stanovené cíle. Možná právě úspěch malé privatizace je důvodem, proč si nezasloužila zvláštní pozornost kritiků. S o hodně větším zaujetím se diskutuje o bujném období hromadné privatizace.

3.2. ŠEKOVÁ PRIVATIZACE

Kontroverzní legislativa konce osmdesátých let udělala z ředitelů skutečné majitele továren. Umožnila jim „leasing“ státních podniků, což fakticky znamená jejich postupný převod do vlastnictví za směšné ceny. V únoru roku 1992 se přibližně 9500 podniků nacházelo v takovém pronájmu, což tvořilo 8% pracovní síly Ruska.³³ Problém vlády spočíval v tom, že byla donucená říct „ano“ soukromému vlastnictví, ale velmi dlouhou dobu nebyla schopna formulovat, jak přesně má soukromé vlastnictví vzniknout. Bezmocnost státu vedla k tomu, že se privatizace vyvíjela jako spontánní proces.

Nepřípustně dlouho probíhala diskuse o tom, jestli Rusko potřebuje privatizaci, nebo ne. Mezitím ředitelé továren aktivně prováděli svou vlastní privatizaci, podle svých vlastních zákonů. Na konci roku 1991 již spontánní privatizace probíhala v plné síle. Ve skutečnosti to bylo drancování veřejného majetku. Ale toto rabování nebylo v podstatě nezákonné, protože legální program převedení podniků do soukromého vlastnictví jednoduše neexistoval. Státu nezbývalo nic jiného, než okamžitě převzít iniciativu do svých rukou.

Čubajs se domnívá, že pokud by na další rok nebo dva vláda nechala tento proces bez kontroly, jak doporučovali zastánci postupných „měkkých“ reforem, Rusko by pravděpodobně bylo na pokraji katastrofy v důsledku kriminálního přerozdělování majetku. Hlavní reformátor vě-

³³ FRYDMAN, R. et al. *The privatization process in Russia, Ukraine and the Baltic States*. London: Central European University Press, 1993, s. 20-22

ří, že privatizace se neuskutečnila proto, že si to vymysleli konkrétní lidé. Byla nevyhnutelná kvůli oslabení státu a věčnému, nemizícímu ekonomickému zájmu, který je v povaze každého člověka.

V srpnu 1992 měl Boris Jelcin oficiální projev v televizi před občany Ruska. Mluvil o výhodách kapitalismu pro obyčejné lidi: „Potřebujeme miliony soukromých vlastníků, nikoli hrstku milionářů.“ Dobrou zprávou pro Rusy mělo být to, že byl vybrán kuponový model privatizace: „Privatizační šek je pro nás svého druhu jízdenka do tržní ekonomiky.“³⁴ Později se ukázalo, jak chybné byly tyto dva výroky.

Inspirace ohledně šeků přišla z Československa, ale ruský model byl o hodně jednodušší. Na rozdíl od Československa nebyly šeky v Rusku jmenné, takže majitelé s nimi mohli volně disponovat, uskutečňovat nákup nebo prodej. Tento princip zavedl Anatolij Čubajs, za což později sklídl vlnu kritiky z antireformního tábora. Åslund píše, že reformátoři chtěli vidět nějakou koncentraci kapitálu již v prvních etapách privatizace. Obávali se nadměrné diverzifikace soukromého vlastnictví, což mohlo vést ke značným problémům ve vedení podniků.³⁵ Početní kritici ale tvrdí, že tento typ šeků v podmínkách slabé informovanosti a zkušenosti obyvatelstva měl účelně vést k urychlení koncentrace kapitálu v rukou velmi úzké skupiny lidí, že privatizace byla nečestná a nespravedlivá.

V rozhovoru s *Financial Times* Anatolij Čubajs vysvětluje: „My jsme neměli na výběr mezi „čestnou“ a „nečestnou“ privatizací, protože čestná privatizace znamená pravidla, které určuje silný stát schopný vyžadovat plnění svých zákonů. Na začátku devadesátých let jsme neměli ani stát, ani právní řád. Náš výběr byl mezi kriminálním komunismem a kriminálním kapitalismem.“³⁶

Tak či onak, Rusko provedlo nejrozsáhlejší a nejrychlejší hromadnou privatizaci ve světové historii, později byla široce kritizována.³⁷ Studium procesu šekové privatizace nám umožní pozorovat, že žádná z mezer v právních předpisech, které máme uvedené v druhé kapitole, nezůstala nevyužita.

³⁴ Projev Borise Jelcina 19.08.1992 [cit. 6.04.2010] URL: http://www.rau.su/observer/N03_92/3_16.HTM

³⁵ ÅSLUND, A. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington, D.C.: Peterson institute for international economics, 2007, s. 110

³⁶ OSTROVSKY, A. *Father to the Oligarchs*. Financial Times, 13.11.2004 [cit. 3.3.2010] URL: http://www.ft.com/cms/s/0/8fe3b5c2-3518-11d9-978c-00000e2511c8.html?ncklick_check=1

³⁷ ÅSLUND, A. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington, D.C.: Peterson institute for international economics, 2007, s. 108

V roce 1992 dostal každý obyvatel Ruska privatizační šek v nominální hodnotě 10 000 rublů. Vydáno bylo 144 mil. privatizačních šeků, které vlastnilo 97% obyvatelstva, včetně dětí. Předpokládalo se, že vlastník šeku koupí s jeho pomocí akcie podniku, stane se jedním z menších akcionářů bývalého státního majetku, bude se podílet na řízení a bude dostávat procenta z výnosu. Většina Rusů si ale našla jiné využití pro svůj šek. Papírek s nominální hodnotou 10 000 rublů se krátkodobě proměnil v oběživo svého druhu. Přičemž inflace stihla rychle spolknout jeho reálnou hodnotu. Lidé své šeky prodávali za láhev vodky, měnili je za potraviny.

Jedním z důležitých faktorů, které způsobily neúspěch kuponové privatizace, byla naprostá finanční nevzdělanost obyvatelstva. Pojem „soukromé vlastnictví“, který se tak často vyskytoval v médiích, byl nový, neznámý a vyvolával podezření, což ještě více zhoršovalo už dávno otřesenou důvěrou ke státu. Problém byl nejen v tom, že lidé nevěděli, kam mají šeky investovat, ale taky v tom, že ani nevěděli, proč to mají vůbec dělat. Přesvědčit 150 milionů lidí, aby vstali, vyzvedli si šek, a pak ho ještě promyšleně investovali, byl velmi složitý úkol. Samozřejmě propagační složka byla velice důležitá.

Zdálo se jako nemožné provést rychlou hromadnou privatizaci v zemi, kde již třetí generace nemá tušení, co je soukromé vlastnictví. Ze všech stran zněly bezútěšné prognózy. Poslanci škodolibě předpovídali, že dvě třetiny populace dají svůj šek za láhev vodky.

Nelze spustit masovou privatizaci státního majetku bez získání podpory veřejnosti, bez vysvětlení smyslu celého procesu. Reformátoři si byli dobře vědomi toho, že nedostatek informací o průběhu privatizace je velmi nebezpečný. V nejlepším případě by k privatizaci prostě nedošlo, pokud lidé kvůli nedostatku informací nebo jejich nepravděpodobnosti budou ignorovat svoje šeky a nebudou se podílet na privatizaci. V nejhorším případě by politické spekulace okolo privatizace mohly přivést zemi na pokraj společenského chaosu.

Propaganda privatizace čelila vážným problémům. Například větší část propagace v novinách, a zejména v televizi, musela být zaplácena, jako kdyby se kupovalo místo nebo čas pro účely reklamy. Nejsmutnější na této situaci je, že stát nebyl schopen přinutit svoji vlastní televizi, aby sledovala veřejný zájem.

Nejslavnějším reklamním vynálezem se stal slogan „Dvě Volhy za šek“. Čubajs slíbil občanům, že pokud investují svůj šek do akcií společnosti, budou pak moci po nějaké době tyto akcie prodat za částku, která se rovná ceně dvou vozů Volha. Výsledkem byla přehnaná oče-

kávání ohledně hodnoty šeku. A efekt nesplněných očekávání byl mnohem větší než ten, který by se jen dal předpokládat. V zájmu spravedlnosti je třeba zdůraznit, že zaměstnanci některých továren přece jen mohli pocítit, že šek nebyl jen pěkným kusem papíru. Ti, kteří prodali své podíly na vrcholu jejich hodnoty, si mohli dovolit koupit auto nebo dokonce byt.

Ale nejvíce profitovala malá část obyvatelstva, která původně měla prostředky a dostatek informací pro skupování šeků za účelem další koupě významných balíků akcí. Privatizovaly se většinou velké a střední podniky, a to podle své účetní hodnoty, reálnou hodnotu nebylo možné bez existence kapitálového trhu zjistit. Privatizovanou hodnotu si stanovili podniky samy a administrace se snažila, aby tato hodnota byla co nejnižší. Vzhledem k vysoké míře inflace to nebyl problém. Tímto byly vytvořeny ideální podmínky pro netransparentní privatizaci. Výsledkem bylo to, že přístup k vlastnictví získali reprezentanti šedé ekonomiky, direktorát a politici, kteří regulovali proces předání státního majetku do správných soukromých rukou.

Postoj ředitelů státních podniků k privatizaci nebyl jednoduchý. Mnozí z nich byli zvyklí považovat se za skutečné vlastníky společnosti. Šeková privatizace ničila všechny jejich plány. Ředitelé se prudce bránili privatizaci, dělali všechno možné, aby se jejich podnik privatizaci vyhnul, čekali do poslední chvíle, než nabízeli svůj podnik k prodeji a doufali, že na ně nedojde řada. V některých odvětvích se ředitelé snažili přesvědčit vládu, že jejich společnost nemůže být privatizována ze strategických důvodů. Zkoušeli to v těch případech, kdy závod doslova produkoval jen několik málo výrobků pro obranný průmysl.

Samozřejmě, že ne všechna odvětví projevovala aktivní odpor k privatizaci. Našly se sektory, kde odpor nebyl vůbec. Nebylo to obvykle závislé na objektivních skutečnostech ale na tom, jaký člověk byl v čele celého odvětví. Pokud to byl člověk schopný přemýšlet, velmi rychle pochopil, že privatizace jen rozšíří příležitosti jeho odvětví, především příležitosti investiční.

I přes všechny nesrovnalosti se každý den objevovali noví soukromí vlastníci. A co teď? Očekávalo se, že hned učiní rozhodná opatření týkající se obnovení výroby, ale v podmínkách nejistoty a stále se měnících zákonů by byly jakékoliv investice do výroby příliš riskantní. Proto se z dílen stávaly samostatné akciové společnosti, zařízení se rozprodávalo, prostory se pronajímaly komerčním firmám. Noví vlastníci se především snažili obdržet rychlý výnos, neměli žádnou odpovědnost vůči státu, a to ani ekonomickou, ani právní. Nikdo je nenutil k tomu, aby zachovávali pracovní místa, platili mzdu nebo zlepšovali kvalitu

výroby. Ojedinelá nebyla situace, kdy se velký závod kupoval jenom za účelem vybudovat uvnitř kasino. Přičemž problém nezaměstnanosti dopadá na stát.

Průmyslový objekt byl často před privatizací schválně přiveden k bankrotu, poté oceněn na hodnotu deseti tisíc dolarů, i když ve skutečnosti stál miliony, a prodal se správným lidem. Co bude dělat nový majitel s podnikem, to už byrokracii nezajímalo, důležité bylo, že se objevil soukromý vlastník.

Celkem běžným bylo porušení pravidel pro přijetí šeků. Podniky, které byly dány do dražby, dělaly všechno pro to, aby se v nich zabránilo účasti "nepohodlných" investorů. Zveřejňovali informace o aukci velmi nenápadně, takže pro potenciální zájemce o velké balíky akcií bylo těžké je vůbec zaregistrovat. Nebo byla dražba prostě uzavřena o několik hodin dříve, takže se tam nežádoucí host nestihl dostavit. Také kupujícímu mohlo být neoprávněně oznámeno, že nemá v pořádku potřebné dokumenty.

Dalším častým typem podvodu bylo nelegální získání důvěrných informací o aukci. Cena jedné akcie se určovala podle množství šeků, které připadalo na celý podnik. Například, když podnik emitoval 10,000 akcií a byl prodán na dražbě za 2,000 šeků, znamená to, že za každý šek dostane kupující 5 akcií. Hlavním zájmem bylo dozvědět se, a to krátce před ukončením dražby, kolik šeků připadá na každou akcii podniku. Účastník aukce, který získal takové informace, si mohl bez rizika kupovat balík, který potřebuje. Protože ví, kolik přesně šeků musí investovat, aby tento balík dostal bez připlacení. Ale většina trestných činů byla v rámci kuponové privatizace spojena s krádeží šeků. Dále byla zneužívání spojena s pozdním umořením šeků. Pokud šek nebyl umořen včas, existuje riziko, že se zpětně dostane do oběhu.

Kromě toho, k získání akcií státních podniků spekulativními strukturami pomohl Fond federálního majetku, který pustil v posledních dnech šekové privatizace do oběhu akcie více než stovky největších a nejceněnějších státních podniků. Uměle vytvořený převis nabídky nad poptávkou způsobil znehodnocení akcií a jejich rychlý prodej spekulativním strukturám s velkým ziskem. Což na oplátku znamenalo obrovskou újmu pro státní rozpočet.³⁸

Jak byly investovány privatizační šeky popsal Anatolij Čubajs. 25 % padlo na šekové investiční fondy, kam podle pozorování sociologů nejvíce investovala inteligence. Další 25 % šeků bylo prodáno. Své poukázky prodávali zpravidla lidé, kteří měli negativní postoj k pri-

³⁸ JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, s. 231

vativaci. Tyto šeky byly předány do rukou právnických osob, které se potom staly hlavními hráči na šekových dražbách (v celé zemi jich bylo kolem 2 000). Pokud by prodej šeků nebyl povolen, což chtěli příznivci rovnoprávnosti, nebylo by těchto 25 % s největší pravděpodobností investováno vůbec. Zbývajících 50 % šeků bylo investováno členy pracovních kolektivů (a obvykle i jejich rodin) do akcií vlastního podniku.

Příjmy z privatizace byly směšné, ke konci roku 1993 to bylo jenom 760 miliard rublů v podmínkách vysoké inflace. To bylo jen o 15 % víc, než nominální hodnota privatizovaných podniků podle účetních výkazů.³⁹ Pokud jde o rozsah, byla šeková privatizace úspěšnější, než by kdokoliv očekával. Celkem bylo během privatizace použito 95–96 % vydaných šeků, což je velmi dobrý výsledek. Velké množství podniků přešlo do soukromého vlastnictví. V roce 1995 Rusko prohlásilo, že 920,000 podniků bylo privatizováno. Rozdělení akcií však bylo trochu nečekané. Pouze 20% akcií bylo prodáno na šekových aukcích, většinou outsiderům. 18% bylo nyní ve vlastnictví manažerů a 40% patřilo pracovníkům (1996), přičemž ředitel mohl snadno kontrolovat akcie svých podřízených, pokud jim například vyhrožoval propuštěním.⁴⁰

3.3. SPECIFIKA ŠEKOVÉ PRIVATIZACE

Důležitou roli v procesu šekové privatizace měly hrát takzvané šekové investiční fondy, ale bohužel svou úlohu nesplnily. Měly totiž od občanů skupovat šeky, soustředit ve svých rukou větší množství akcií jednotlivých podniků a ze zisku vyplácet zákazníkům jejich dividendy. Dohromady takové fondy získaly kolem třetiny všech šeků, a množství jejich akcionářů v průměru tvořilo 22,8 milionů lidí.⁴¹

Jednou z problematických záležitostí ohledně investičních fondů bylo jejich dvojitě zdanění. Investiční fondy měly jako akciové společnosti povinnost platit daň z příjmu. Avšak zdaněny byly i příjmy akcionářů ve formě dividend. Částka zaplacená na daních tvořila 47% – 50% původních příjmů, což značně snižovalo ziskovost vkladů ve fondech.⁴² Závažnější problém spočíval ale v tom, že díky liberálnímu zákonodárství byla pravidla pro registraci investičních

³⁹ JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, s. 231

⁴⁰ BLASI J.R., KROUMOVA M., KRUSE, D. *Kremlin capitalism: the privatization of the Russian economy*. Ithaca, NY: ILR Press, 1997, 189, 192-193 s.

⁴¹ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobije*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 374

⁴² Ruskonsalt Čekovjy investicionnyj fond (ČIF) [cit. 30. 4. 2009] URL: <http://www.rusconsult.ru/glossary/>

fondů stanovena příliš volně. Vrcholu investiční fondy dosáhly v roce 1994, kdy jejich počet převýšil 650. Benevolentní zákonodárství a nestabilní situace v zemi umožnila podobným společnostem nejen se prakticky bez jakékoliv kontroly objevit, ale také zmizet bez toho, aby splnily svoje závazky vůči klientům.

Reformátoři se shodují na tom, že šekové investiční fondy byly jednou z jejich nejzávažnějších chyb. Práce s fondy předpokládala dvě fáze: vytvoření struktury a její monitorování. A již první fáze byla obtížná. Dobrou ilustrací byl výrok prezidenta Jakutska: „Šest měsíců jsem běhal po tundře, abych rozdal vaše šeky, a teď po mně chcete, abych je sbíral zpátky?“⁴³ I přesto byla struktura vybudována. Ale její kontrola zjevně nebyla dostačující. Každý šekový investiční fond měl licenci a nesměl kupovat více než 10% akcií jednoho podniku. Předpokládalo se, že se fondy budou snažit investovat kapitál do výroby. Ale ruská skutečnost ještě jednou potvrdila nespolehlivost nových ekonomických struktur. Podobně jako komerční banky měly tyto fondy zájem jenom o růst svých dividend, nikoli o rozvoj výroby.⁴⁴

V roce 1993 většina fondů investovala jen kolem 15 % svých prostředků do akcií privatizovaných podniků. Zbytek se používal pro spekulace. Navíc ke konci roku většina ředitelů těchto podniků prohlásila, že nejsou schopni vyplácet dividendy, což šekovým investičním fondům určitě neprospělo. Po ukončení šekové privatizace mnoho fondů prodalo svoje šeky a jednoduše se uzavřelo.⁴⁵

Dalším specifikem období hromadné privatizace byly finanční pyramidy. Kvůli vysoké inflaci a nedůvěře vůči šekům se jich hodně lidí snažilo co nejrychleji zbavit. Proto je vkládali do společností typu „MMM“, „Tibet“, „Ronika“ apod., které jim slibovaly pohádkové příjmy. Navíc reklama „MMM“ se promítala na centrálních televizních kanálech každých několik minut, což přesvědčovalo lidi, že můžou této společnosti věřit.

Je potřeba hned zdůraznit, že na rozdíl od šekových investičních fondů neměly finanční pyramidy se státem nic společného a ani nebyly přímým důsledkem privatizace. Avšak krach pyramid se stal jedním z nejtěžších úderů pro reformátory, stoupence trhu a jejich politickou prestiž. Oběťmi pyramid se staly miliony lidí, přičemž se jednalo o lidi ne příliš bohaté. Proto

⁴³ Jakutsko je největší subjekt Ruské Federace, má rozlohu 3,103,200 km² a obyvatelstvo kolem 1 milionů. Pro srovnání, celá Evropská Unie má rozlohu 4,892,685 km².

⁴⁴ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobije*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 374

⁴⁵ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobije*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 374

byly politické důsledky velmi závažné. Hodně se mluvilo o tom, že každý může být soukromým vlastníkem, pokud investuje svůj šek. A lidi věřili, že teď někomu dají nějaký papírek a budou dostávat pohádkové dividendy. Proto byly pyramidové společnosti v Rusku velice úspěšné.

Proč stát nezabránil rozvoji takových společností? Pro to je několik důvodů. Zaprvé neexistoval žádný zákon, který by zakazoval podobnou činnost. Pyramidy většinou nic přímo neslibovaly, šlo jenom o „předpokládané“ zvýšení ceny „akcií“. Ale na začátku byly tak úspěšné, že pro ně nebyl žádný problém vyplácet dividendy 100 % měsíčně. A doopravdy, několik měsíců je vyplácely, což vedlo k exponenciálnímu růstu množství zájemců. Zadruhé, pyramidy nešetřily penězi na svou obranu a lze říct, že nedostatek peněz neměly. Takže pokud s nimi chtěl někdo něco řešit, musel se nejprve dostat přes dvě stovky ozbrojených lidí. Zatřetí, dokud pyramida řádně vyplácí svoje dividendy, její vkladatelé budou na její straně. A libovolné prohlášení o tom, že pyramida je v těžké finanční situaci vede jenom k rychlejšímu ničení vkladů.⁴⁶

Tak dohromady v šekových investičních fondech a finančních pyramidách zmizelo 50 trilionů rublů od více než 40 mil. lidí⁴⁷, což jen zvětšilo negativní dopad transformace na obyvatelstvo a zničilo jeho důvěru v reformy, soukromé vlastnictví a všechno s tím spojené.

3.4. PENĚŽNÍ PRIVATIZACE

Na začátku roku 1994 v Rusku skončila kuponová privatizace. Přes všechny komplikace dala první impuls k vytvoření skupiny soukromých vlastníků, vytvořila i základy pro trh s akciemi privatizovaných společností – investiční trh. Avšak vytvoření běžných tržních vztahů a zformování vrstvy vlastníků je možné pouze v procesu peněžní privatizace, kdy je majetek prodáván za skutečné peníze a kupující je zodpovědný za získané vlastními finančními prostředky.

Po hromadné privatizaci se v zemi nakonec objevili lidé s dostatečným kapitálem, kteří byli připraveni investovat tyto prostředky do dalšího nákupu majetku. Stát tedy měl reálnou možnost nejen dávat skoro zdarma svoje závody a továrny, ale prodávat je za peníze tak, že by se výtěžek investoval do privatizovaných podniků, a také by se používal k doplnění rozpočtu.

⁴⁶ Z knihy „Pyramida“ Sergeje Mavrodi, zakladatele společnosti „MMM“ (v Rusku její tisk zakázán)

⁴⁷ GLINKINA, S.P. *Privatizacija: koncepcii, realizacija, effektivnost*. Moskva: Nauka, 2006, s. 112

Ve státním vlastnictví navíc ještě stále zůstávala nejméně třetina všech aktiv, z nichž měla být významná část prodána. V Rusku začala druhá fáze privatizace – peněžní.

Je třeba poznamenat, že se od začátku roku 1995 zastavilo financování schodku rozpočtu pomocí emise peněz. Po „černém úterý“⁴⁸ 11. října 1994 bylo třeba urychleně vyřešit problém finanční stabilizace. Jednou z možností, jak vyrovnat dočasné rozdíly mezi příjmy a výdaji státního rozpočtu, byla aktivizace privatizace, a to za účelem mobilizace finančních zdrojů.⁴⁹

Technicky bylo velmi obtížné přeorientovat se z privatizace, která předpokládala prodej obrovského počtu podniků v krátkém čase, na program, který vyžaduje pečlivou samostatnou práci na každém projektu. Byla potřeba najít zcela jiné specialisty, měl se provádět úplně jiný druh činnosti s regiony, se všemi druhy organizací a kupujícími.

Zpočátku probíhala peněžní privatizace v Rusku hlavně ve formě investičních soutěží, které byly bohužel ve většině případů soutěžemi slibů. Kontrola reálných investic nebyla organizovaná, také neexistoval žádný účinný prostředek, jak potrestat ty, kteří sliby nesplnili. Schéma podvodu bylo jednoduché. Banka privatizuje velký podnik a zavazuje se investovat do něho finanční prostředky v určené výši. Dohaduje se s ředitelem a spolu připravují všechny potřebné papíry, které svědčí o tom, že veškeré závazky nového majitele jsou splněny, avšak ve skutečnosti podnik nikdy žádné investice nedostal.

Velmi citlivou otázkou byla otázka sociální spravedlnosti. Peněžní privatizace se zúčastnilo jen velmi malé procento populace. Na jednu stranu tomu nemohlo být jinak, protože prostředky potřebné pro účast byly mezi občany velmi nerovnoměrně rozděleny. Na druhou stranu bylo jasné, že nerovnost ve společnosti se bude jen dramaticky zvyšovat.

Další citlivou otázkou byly zahraniční investice. Ruský trh s akcemi privatizovaných podniků zůstával velmi nestabilní, byl vystaven politickému vlivu a navíc měl problémy organizačního charakteru. Takové trhy jsou ve světové praxi označovány jako rozvíjející se trhy a jsou značně závislé na přízni zahraničních investorů.

⁴⁸ Zhroucení rublu vůči dolaru 11. Října 1994. Za jeden den se kurz dolaru zvýšil z 2833 na 3926 rublů za dolar. Zpráva, kterou připravila speciální komise, říkala, že hlavní příčinou zhroucení je nedostatek koordinace, nečasnost a někdy nekompetentní rozhodnutí a federálních úřadů.

⁴⁹ JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, s. 236

Pro Rusko je problém zahraničních investic stále nesmírně citlivý. V očích obrovského množství Rusů jsou zahraniční investice určitým druhem zahraniční intervence. Bohužel si to stále myslí nejen obyčejní dělníci továren, které bez investic doslova umírají, ale také ředitelé podniků, vládní činitelé všech hodností a dokonce i poslanci, kteří sedí v zákonodárných sborech všech úrovní. Důsledkem bylo, že se tento čistě psychologický faktor stal další vážnou překážkou peněžní privatizace.⁵⁰

Na úplném začátku peněžní privatizace vláda odhadovala, že mezi potenciálními investory bude zhruba 34 % zahraničních společností, 25 % případně na ruské bankovní investiční struktury, 25 % na obyvatelstvo a kolem 10 % na investiční společnosti (bývalé šekové investiční fondy). Předpokládalo se, že prodej akcií bude probíhat v souladu s určitým rozvrhem na dražbách, aby byl příjem z prodeje rovnoměrně rozvržen do celého roku. Ale toto schéma nefungovalo dobře, příjem byl nízký a nepravidelný.⁵¹

V roce 1995 se odhadovalo, že příjem z privatizace do státního rozpočtu bude tvořit více než 8 bilionů rublů, což je mnohem více než v předchozích letech. Schodek rozpočtu tehdy byl na 50 bilionech rublů. Jinými slovy, peněžní privatizace měla kompenzovat kolem 16 % konsolidovaného rozpočtového schodku. Mluvílo se o řešení problému prostřednictvím prodeje akcií ropných společností, ale jejich prodej zakázal parlament. Na konci srpna 1995 byl generován příjem z privatizace ve výši 500 miliard rublů, což byla jenom šestnáctina ročního plánu.⁵² Tak se na scéně objevily zástavní dražby, které tvořily nejzajímavější část druhé fáze privatizace. A zároveň nejvíce skandální. O nich budeme mluvit zvlášť v další kapitole.

3.5. ZÁLOHOVÉ DRAŽBY

Rychlé oživení v průběhu peněžní privatizace je spojeno se zástavními dražbami na podzim roku 1995. Pomocí nich byly během tří měsíců do rozpočtu přineseny obrovské peníze – miliarda dolarů. Nicméně zálohové dražby vyvolaly mnoho kritiky, a dokonce i nesouhlas uvnitř týmu reformátorů.

Peněžní privatizace se dostala do slepé uličky. Proto vláda začala inklinovat k myšlence, o které se už nějakou dobu diskutovalo: pokud nemůžete prodat akcie, měli byste je zastavit.

⁵⁰ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

⁵¹ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobie*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 375

⁵² JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, s. 237

Schéma bylo následovné: Stát na základě výběrového řízení předává bankám k dočasné správě kontrolní balík akcií velkých ruských společností. Banky poskytují ruské vládě výměnou za akcie úvěr, který bude použit na financování rozpočtových potřeb. Po určité době buď vláda vrátí půjčky bankám, nebo se akcie stanou majetkem těchto bank. Koncepce sama o sobě nebyla špatná, jedinou otázkou bylo, jakým způsobem vše uskutečnit.

Tak byla provedena řada obchodních transakcí, které se staly odrazovým můstkem pro vznik ruské oligarchie. Na jaře roku 1995 vydalo konsorcium ruských komerčních bank vládě úvěr ve výši 650 milionů dolarů. Vláda poskytla konsorciu jako zástavu státní balík akcií jedenácti nejatraktivnějších společností (Jukos, Norilský Nickel, Sibneft, Lukoil a další), vláda slíbila, že za rok splatí úvěr a získá zpět svůj balík. Akcie byly v rámci vládního úvěru uloženy pouze do ruských bank, aby nevznikaly obavy z expanze cizinců. Navíc by nebylo fér předat kontrolní balíky akcií zahraničním bankám za tak mizerné ceny.

Všechno proběhlo v souladu se zákonem: úvěr je zajištěn, rozpočet je doplněn. Ale skutečný trik byl v tom, že předtím, než banky poskytly státu úvěr ve výši 650 milionů dolarů, uložilo ministerstvo financí Ruska v těchto bankách dočasně volné peněžní prostředky z federálního rozpočtu, ve výši o něco více než 600 milionů dolarů. To znamená, že stát nejprve dal bankám peníze a potom banky přidaly trochu z vlastních fondů a vydaly státu ty samé peníze, ale ve formě úvěru, přičemž jako zálohu dostaly akcie velkých podniků.⁵³

Vláda nenašla prostředky na splacení úvěru. Kromě toho, peníze na zpětný odkup akcií ani nebyly zahrnuty do návrhu rozpočtu na rok 1996. V souladu s programem privatizace se konaly zástavní aukce, na kterých byly státní podíly nabídnuty k prodeji. Dražba byla pouhou formalitou, státní podíl společnosti vždy koupila banka, které byly tyto akcie dány do zástavy.⁵⁴ Všechno bylo dobře dopředu rozděleno, v osmi aukcích vzrostla výchozí cena akcií čistě symbolicky. Akcie Sibnefti byly oceněny na 100 milionů dolarů a prodány jen za 100 milionů 300 tisíc. Balík akcií Norilského Nikele byl nabídnut za 170 milionů dolarů a byl koupen po zaplacení o 100 tisíc vyšší částky.⁵⁵ V důsledku zástavních dražeb se v Rusku objevili soukromí vlastníci ropy a zemního plynu, tedy neomezených přírodních zdrojů.

⁵³ *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003*. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, s. 61

⁵⁴ *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 - 2003*. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, s. 60 - 61

⁵⁵ JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, s. 239

Dohromady bylo v roce 1995 do federálního rozpočtu pomocí zástavních aukcí převedeno 691,445 milionů dolarů a 400 miliard rublů.⁵⁶ Mnozí jsou si jistí, že to bylo polo-kriminální schéma, které bylo realizované jako možnost legalizace předání majetku úzkému kruhu osob za poskytování různých politických služeb. Nebo jen těm, kteří se ocitli v blízkosti tohoto distribučního procesu. Žádné ekonomické uvažování nehrálo v tomto procesu roli.

Hlavní stížností je, že na zástavách bylo obdrženo příliš málo peněz. Za Norilský Nikel bylo například zapláceno 170 milionů dolarů, zatímco za Svjazinvest o dva roky později 1,875 miliard. Čubajs vysvětluje, že toto není správné srovnání. 170 milionů v roce 1995 byly velké peníze, v té době velký úspěch. Kdyby kupujícímu byla nabídnuta cena nikoli 170 milionů, ale jedna miliarda osm set tisíc, obchod by neproběhl. Ani ruský ani zahraniční kupující v té době takové peníze neměl. S takovými cenami by samotná myšlenka zástavních aukcí zmizela a nikdo neví, jaké neočekávané a závažné důsledky by to mělo pro celou další privatizaci.⁵⁷

Alfred Koch nicméně stále věří, že zástavní aukce byly jediným možným správným způsobem. Situace, ve které se ocitla privatizace těsně před zástavními aukcemi, byla prostě beznadějná. Obecně si myslí, že výsledky aukcí jsou velmi úspěšné. Ukázaly potenciálnímu investorovi, že hodnota předních ruských společností se může měřit ve stovkách milionů a dokonce i miliardách dolarů. Zástavní aukce daly mocný impuls k urychlení plnohodnotné a rozsáhlé peněžní privatizace.⁵⁸

4. DŮSLEDKY PRIVATIZACE

V poslední kapitole se budeme věnovat důsledkům privatizace. Často se setkáváme s tendencí připisovat privatizaci všechny možné negativní jevy v ekonomice Ruska. My se pokusíme tomuto omylu vyhnout a oddělit efekty privatizace od efektů dalších elementů politiky reform.

Začneme ekonomickými důsledky. Podíváme se, jestli privatizované podniky pracovaly efektivněji než státní. Zjistíme, jaké byly náklady a výnosy privatizace. Budeme pokračovat sociálními důsledky a uvidíme, jaký dopad měla privatizace na rozvrstvení společnosti a životní

⁵⁶ TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobie*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, s. 376

⁵⁷ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999, s. 184 - 185

⁵⁸ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999, s.

úroveň obyvatel, jak vnímala společnost privatizaci a soukromé vlastnictví, jak privatizace ovlivnila rozvoj kriminality. Nakonec se budeme věnovat fenoménu oligarchie v Rusku a vlivu této mocné skupiny na ekonomiku a politiku země.

4.1. EKONOMICKÉ DŮSLEDKY

Během přípravy programu privatizace vycházeli reformátoři z toho, že privatizované podniky jsou v podstatě soukromé podniky, což znamená, že vždy fungují lépe než státní. A tak provedení privatizace samo o sobě musí být impulsem ekonomického růstu. Zdálo se, že rychlá privatizace bude stačit ke zlepšení ekonomické situace, protože automaticky vede ke vzniku konkurenčních trhů v ekonomice. Zároveň s tím budou státní podniky muset zlepšit svoje fungování, aby se v konkurenčních podmínkách vyhnuly bankrotu. Avšak praxe se ukázala být o hodně složitější.

Hlavním úkolem privatizace byla reorganizace výrobních sdružení, ze kterých se skládala dřívější socialistická ekonomika. Musela být provedena jejich vertikální a horizontální dezintegrace a následně musely být vytvořeny nové přirozené vztahy, které by minimalizovaly transakční náklady a náklady na správu. Avšak v Sovětském svazu byla přední úlohou odvětvových ministerstev koncentrace výroby jednotlivých druhů produkce v malém množství podniků a také zvýšení specializace výroby. V důsledku toho každý podnik vyráběl jen velmi omezený soubor produkce.

Velké podniky navíc v Rusku často formovaly celá města, což byla složitá struktura, ve které město a podnik byly v podstatě totožné. V takové situaci byly náklady na údržbu sociální infrastruktury součástí výrobní ceny produkce, což v mnoha případech znamenalo, že nemůže být konkurenceschopná. Převážná většina takových podniko-měst byla ztrátová už ve své podstatě a potřebovala co nejrychlejší restrukturalizaci. Ale zároveň vyžadovala zvláštní přístup, protože jejich ekonomické problémy vyvolávají problémy ve městě a tím i sociální napětí.⁵⁹

Ve velkém množství podniků chyběla v počátečních fázích transformace reálná strategie rozvoje v podmínkách nové tržní ekonomiky. Privatizace sama o sobě mohla, dokonce i v případě svého nejúspěšnějšího modelu, sloužit pouze jako předpoklad pro produktivní změ-

⁵⁹ The Union of Investors. *Monoprofilnyje goroda i gradoobrazujusčije predprijatija*. [cit. 23.04.2010] URL: http://www.unioninvest.ru/city_mong.html

ny ve sféře výroby. Proto privatizace musela být podřízená cílům širšího programu tržní restrukturalizace.⁶⁰

Avšak nehledě na všechny komplikace spojené s restrukturalizací se většina odborníků shoduje na tom, že rané fáze privatizace podniků do soukromého vlastnictví se ukázaly jako efektivnější, než státní vlastnictví. Přičemž investiční fondy, zahraniční investoři a vnější držitelé kontrolních balíků akci prováděli řádově hlubší restrukturalizaci než v případech rozptýleného individuálního vlastnictví. Podniky, které byly privatizovány pracovními kolektivy, měly méně jasnou strukturu kapitálu a méně efektivní systém kontroly managementu. Neměly dostatek kontaktů a znalostí o fungování tržní ekonomiky, a proto bylo jejich postavení o hodně těžší, než postavení podniků, které byly privatizovány soukromými zahraničními investory.⁶¹

Analýza efektivity státních a privatizovaných podniků provedená Leontievským centrem ukázala účelnost vysokého tempa privatizace pro malé podniky a nezbytnost opatrných kroků při privatizaci velkých. Privatizace malých společností dává rychlý výsledek, avšak procesy reformování velkých společností jsou více inertní. Právě proto se doporučuje provádět privatizaci velkých podniků jednotlivě, důkladně zhodnocovat všechny stránky programu privatizace a investičního programu. Je velmi žádoucí zavedení přísného právního rámce pro privatizaci velkých podniků, který by napomáhal zajištění kontroly a předcházel možným negativním následkům.⁶²

Velmi zajímavým je závěr, který udělali S. Djankov a P. Murrell ve své analýze 100 privatizovaných podniků ve státech centrální a východní Evropy a SNS⁶³. Autoři tvrdí, že různé regiony různě reagují na tytéž privatizační strategie. Například předání vlastnictví pracovním kolektivům nemělo žádné značné důsledky ve státech východní Evropy, avšak bylo velmi destruktivní v Rusku.⁶⁴

⁶⁰ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Konceptii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 177

⁶¹ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Konceptii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 180

⁶² Leontief Centre. *Sravnitel'nyj analiz ekonomičeskich rezul'tatov raboty rossijskich predprijatij raznyh form sobstvėnnošti*. 1996 URL: <http://old.leontief.ru/inc2/projects/112/rus.htm>

⁶³ Společenství nezávislých států. SNS vzniklo na podzim 1991 jako volný svazek postsovětských států s nově získanou samostatností.

⁶⁴ DJANKOV, S. – MURRELL, P. *Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey*. Journal of Economic Literature 40, 2002, #3 URL:

<http://econweb.umd.edu/~murrell/articles/Enterprise%20Restructuring%20in%20Transition.pdf>

Pokud provádíme analýzu ekonomických důsledků privatizace, nesmíme zapomenout upozornit na to, že tento proces se ukázal být o hodně nákladnější než by se dalo předpokládat na základě oficiální statistiky. Privatizace předpokládá různé transakční náklady, které mohou být velmi vysoké. S. Glinkina vyčleňuje dva druhy transakčních nákladů, přímé a nepřímé.⁶⁵ Přímé transakční náklady jsou spojeny s plánováním a formulací obecného programu privatizace a s jejím uskutečněním. Proces privatizace každého jednotlivého podniku také vyžaduje čas a zdroje, které obvykle hradí stát. Nepřímé náklady jsou především spojeny s vlivem privatizace na rozdělovací vztahy ve společnosti, o čemž budeme mluvit zvlášť v dalších částech této kapitoly. Nejde přesně určit, které náklady jsou výsledkem privatizace, a které jsou výsledkem transformace jako celku. Analýza některých aspektů privatizace dokonce ukazuje, že měla velmi vysokou cenu.

Praxe privatizace v postsocialistických státech přesvědčivě ukazuje, že restrukturalizace podniku by měla předcházet privatizaci a sloužit jako způsob snížení transakčních nákladů.⁶⁶ Je nezbytná pro optimalizaci organizačních struktur a struktur řízení podniku a také pro vytvoření tržních předpokladů konkurence. Zkušenosti ukazují, že naděje na to, že budoucí soukromí vlastníci budou samostatně provádět restrukturalizaci, dopadly tak, že stát každopádně musel poskytovat rozsáhle investice. V opačném případě podnik buď měnil profil činnosti, nebo přestával existovat vůbec, což vedlo k růstu nezaměstnanosti a zničení fyzického a lidského kapitálu.

Výše privatizačních příjmů, které dokázaly získat různé státy, se značně liší. Faktory, které ovlivnily tržby, jsou následující: konkrétní metody privatizace, stupeň přístupu zahraničních investorů, obecné investiční klima, rozsah porušení zákona během privatizace a jiné. Jeden z nejnižších podílů privatizačních příjmů má Rusko (viz Příloha č. 3). To je především důsledek podhodnocení privatizovaných objektů a porušení zákona veřejnými činiteli a zejména rozsáhlé korupce.⁶⁷ Důležitou vlastností privatizačního procesu v Rusku v letech 1995 – 1998 bylo jeho zneužití jako prostředku získání rychlých peněz pro státní rozpočet. Priorita tohoto krátkodobého cíle podminila evidentně ztracení výhody pro stát v dlouhodobém horizontu.

⁶⁵ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Konceptii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 184

⁶⁶ I když Světová banka poskytovala úvěry na restrukturalizaci jenom privatizovaným podnikům.

⁶⁷ *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003*. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, s. 68

Pokud budeme chtít hledat přímou závislost mezi privatizací a ekonomickým růstem, máme smůlu, protože taková závislost neexistuje. HDP Ruska se začal náhle snižovat v roce 1989, pád pokračoval až do roku 1997 a jen o deset let později, v roce 2007, se Rusku podařilo dosáhnout původní výše HDP z roku 1989 (viz Příloha č. 2). Avšak nebudeme z těchto dat dělat mylné závěry, že privatizace negativně ovlivňuje ekonomický růst. Můžeme jen říct, že privatizace má daleko více zprostředkovaný vliv na ekonomický růst, než se předpokládalo původně. A její pozitivní efekt je podmíněn celou řadou dodatečných faktorů.

Rozvoj nového soukromého sektoru v podmínkách nevyvinutého institucionálního prostředí je nesmírně problematický a jen zhoršuje krizi v ekonomice. Je jasné, že závislost mezi vlastnickými právy, *corporate governance* a efektivitou je v podmínkách přechodné ekonomiky ve značné míře určena efektivitou institucionálního rámce a všeho, co je nezbytné pro snížení transakčních nákladů a usnadnění provedení operací s vlastnickými právy.

4.2. ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ A ROZVRSTVENÍ SPOLEČNOSTI

Zkoumání sociálních důsledků privatizace není jednoduchý úkol. Můžeme zde pozorovat působení složitého komplexu často protikladných faktorů. Na jednu stranu měla privatizace pozitivní stabilizační účinky. Otevřely se nové možnosti, jak radikálním způsobem změnit materiální postavení pomocí vlastních intelektuálních a fyzických zdrojů. V soukromém sektoru se vytvářela nová pracovní místa, rostl význam individuálního podnikání. Nyní existovala možnost diverzifikovat zdroje příjmů a tím snížit riziko nečekaného pádu životní úrovně. Pokud v roce 1990 74,1% příjmů obyvatelstva tvořila výplata, 14,7% sociální transfery a jen 11,2% příjmy ze soukromého podnikání, v roce 1996 se tato čísla změnila na 40,5% respektive na 14% a 43%.⁶⁸ Nakonec, vznikly předpoklady pro zrození střední vrstvy.

Na druhou stranu měla privatizace negativní destabilizační vliv. Především to byla hromadná propouštění z privatizovaných podniků spolu s oslabením sociální podpory ze strany státu. Šířily se různé druhy neformální zaměstnanosti a skryté zdroje příjmů, probíhala kriminalizace ekonomiky a společnosti. Zesílila se důchodová diferenciacce společnosti, rozšířila se zóna chudoby.

Zaměstnanost v ruské ekonomice se ukázala jako překvapivě odolná a nepřilíš citlivá vůči šokům transformačního procesu. Za celé období reform jej pád činil 12% – 14%, což ne-

⁶⁸ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Koncepcii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 201

bylo srovnatelné s tempem pádu HDP země.⁶⁹ Takovou situaci vysvětlovala zvláštní institucionální struktura, v Rusku nebyly odbory nebo jiné organizace, které by byly schopny bránit práva pracujících. Proto se mzdy značně snížily, také se zkrátila pracovní doba, ale množství zaměstnaných se příliš nezměnilo.⁷⁰

R. Kapěljušnikov správně zdůraznil, že během období transformace sehrál ruský trh práce roli důležitého tlumiče, který značně zjemnil možné negativní důsledky spojené se zbytečnou protekcí zaměstnaných. Trh práce v Rusku prokázal nemalý adaptivní potenciál a dovolil vyhnout se mnoha problémům, na které narazily jiné státy centrální a východní Evropy. Je zřejmé, že to bylo možné především díky převládání neformálních pravidel a norem ve sféře pracovních vztahů.⁷¹ Avšak takový model nebyl schopen podporovat ekonomický růst, odvrácenou stranou jeho „plastičnosti“ byla pomalá restrukturalizace zaměstnanosti, nedostatek investic do lidského kapitálu a nízká úroveň produktivity práce. I když velmi usnadnil krátkodobou adaptaci, tento model nevytvářel dostatečné předpoklady pro dlouhodobou restrukturalizaci ekonomiky.⁷²

Je zřejmé, že v soudobém Rusku nebyly zformovány instituce pracovních vztahů, které jsou typické pro státy s vyvinutou tržní ekonomikou. Zaměstnavatelé mají skoro neomezenou moc. V podmínkách absence odborových svazů zůstávají pracovníci jak státních, tak i soukromých podniků v podstatě bez možnosti dovolat se svých práv. V Rusku jde na mzdy kolem 10% – 20% nákladů na výrobu, zatímco v západní Evropě tyto výdaje dosahují 50%.⁷³ Není žádným překvapením, že se životní úroveň v Rusku značně snížila.

Chudoba je pro ruský národ relativně nový jev. Za socialismu nebyla obecná životní úroveň samozřejmě vysoká, ale existence rozšířené chudoby by byla posuzována jako selhání socialistického státu. Proto se stát této otázce hodně věnoval: všem občanům bylo zaručeno zaměstnání a také materiální pomoc pro ty, kteří z nějakých důvodů nebyli schopni pracovat.

Podle ruské terminologie se lidmi žijícími pod hranicí chudoby rozumí občané, jejichž příjmy jsou nižší, než oficiálně stanovené životní minimum v daném regionu. V souladu s touto de-

⁶⁹ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Konceptii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 206

⁷⁰ Zároveň s tím kolem 15% zaměstnaných pracovalo více než standardních 40 hodin týdně. Pracovní trh v Rusku předváděl neskutečně vysokou elasticitu co se týče pracovní doby.

⁷¹ Necelý pracovní den nebo týden, vynucené dovolené, sekundární zaměstnanost a zaměstnanost v neformálním sektoru, zdržení výplaty a stínová odměna za práci.

⁷² KAPĚLJUŠNIKOV, R. *Rossijskaja model' rynka truda*. [cit. 25.04.2010] URL: <http://www.nes.ru/public-presentations/Papers/Kapelyushnikov.pdf>

⁷³ RUTKEVIČ, M.N. *Social'naja struktura*. Moskva: Al'fa M, 2004, s. 194

finicí dosáhlo podle Federální služby státní statistiky v roce 2000 množství chudých 29% a postupně se snižovalo na 13,4% v roce 2007.⁷⁴ Různé světové průzkumy poskytují rozdílné výsledky, proto podle různých odhadů dosahovala míra chudoby v Rusku v roce 2004 od 17,8% do 28,8%.⁷⁵ Neméně důležitá jsou subjektivní hodnocení chudoby v Rusku, tedy to, co si sami občané myslí o svém materiálním postavení. Podle odhadů Levada Centra⁷⁶ si více než 40% Rusů myslí, že jejich materiální postavení je špatné nebo velmi špatné (viz Obrázek č. 1).

Autoři ekonomické analýzy chudoby v Rusku I. Nikolajev a E. Maruškina si jsou jistí, že při výběru strategie pro řešení tohoto problému je nutné brát v úvahu veřejné mínění. Na otázku „Jaký způsob boje s chudobou a nerovností je nejlepší?“ většina občanů Ruska (60,7%) odpověděla, že vláda musí zvýšit mzdy pracovníkům rozpočtové sféry a také sociální výplaty (důchody, stipendia atd.). Jen 8,2% řeklo, že lidé musí především samostatně řešit svoje problémy, nikoli je delegovat na stát a společnost. 11,4% zastupuje radikální názor vzít bohatým jejich nadzisk a rozdělit ho mezi chudé. Tyto výsledky jsou velmi znepokojující a ukazují, že lidé v Rusku ještě stále nejsou připraveni převzít odpovědnost za svoje materiální postavení.⁷⁷

Zhroucení HDP velmi ovlivnilo životní úroveň lidí a také množství občanů žijících pod hranicí chudoby. Ale to, co se stalo s nerovností distribuce příjmů, mělo stejný význam. Rusko vykazovalo v období transformace jednu z nejnižších nerovností ve světě, ale během dvou let se čísla neuvěřitelně zvýšila. V současnosti patří Rusko mezi státy s nejvyšší nerovností a Gini koeficient má skoro dvakrát větší než byl před začátkem reforem (viz Příloha č. 6).

Privatizace vede k přerozdělování výrobních prostředků, což znamená přerozdělování příjmů a změnu sociálního postavení občanů. Jak jsme viděli, většina obyvatel Ruska se nemohla zúčastnit peněžní privatizace, vliv hromadné privatizace na strukturu příjmů lidí také nebyl velký. Podle početných studií měla strategie privatizace velký vliv na následnou úroveň a rozvrstvení společnosti (viz Příloha č. 5). V případě Ruska ovlivnil nerovný přístup k šekové privatizaci, zvýhodnění pracovních kolektivů a manažerů podniků a také malá účast zahraničních investorů ve značné míře nerovnost ve společnosti.

⁷⁴ Federální služba státní statistiky [cit. 25.04.2010] URL:

http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_13/IssWWW.exe/Stg/d1/06-24.htm

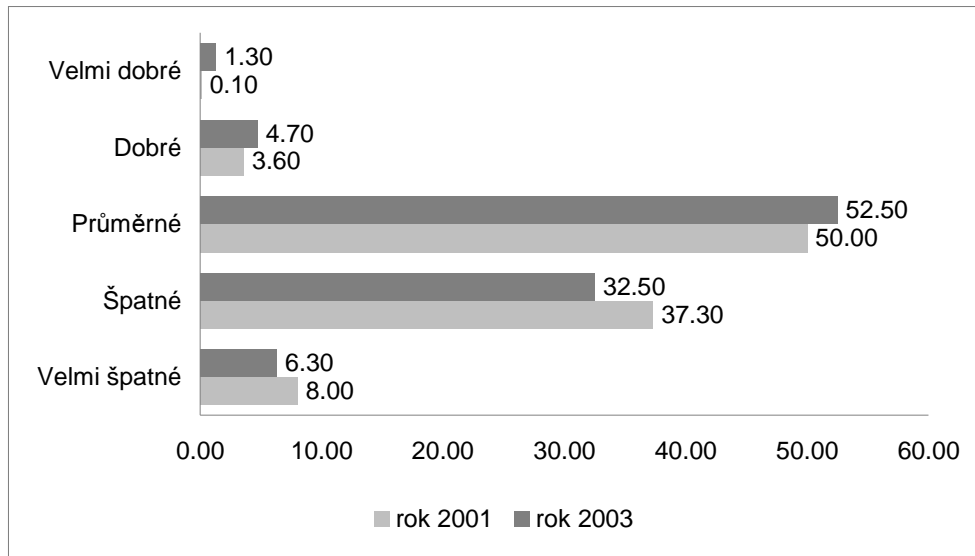
⁷⁵ NIKOLAJEV, I. A., MARUŠKINA E.V. *Bědnost' v Rossii: ekonomičeskij analiz.* Moskva: FBK, 2005

⁷⁶ Nestátní výzkumné centrum, který provádí vlastní a zakázkové sociologické výzkumy URL:

<http://www.levada.ru/>

⁷⁷ NIKOLAJEV, I. A., MARUŠKINA E.V. *Bědnost' v Rossii: ekonomičeskij analiz.* Moskva: FBK, 2005

Obrázek č. 1: *Názor obyvatelstva na své materiální postavení v % (léta 2001, 2003)*

Zdroj: Levada Centrum

Proč bojovat s nerovností? Zaprvé proto, že se v poslední době objevilo mnoho důkazů toho, že nerovnost špatně působí na ekonomický růst, obzvláště v státech s nevyvinutou institucionální strukturou. Empirické studie ukázaly zjevnou negativní korelaci mezi průměrnou rychlostí ekonomického růstu a mírami nerovnosti v různých státech a různých obdobích. Poslední teoretické práce potvrdily, že tato empirická zjištění jsou v souladu s moderní mikroekonomickou teorií motivace.⁷⁸

Existují také určité vazby mezi ekonomickou nerovností a jinými sociálními cíli. Výzkumy ukázaly, že vysoká a zvyšující se nerovnost má značnou souvislost se zhoršením zdravotního stavu občanů a zvýšením úmrtnosti. Tak se v Rusku od začátku transformace průměrná délka života u mužů snížila o více než 4 roky a dosáhla 59,1 let v roce 2000 (pro porovnání, ve Spojených státech se za stejné období délka života u mužů prodloužila o 1,5 roku na 73,5 let).⁷⁹ Zároveň s tím probíhalo zvýšení úrovně úmrtnosti obyvatelstva v pracovním věku, pokud v roce 1990 umíralo 488 lidí na 100 tisíc obyvatel, v roce 1995 se tento ukazatel zvýšil

⁷⁸ World Bank Staff (Contributor). *Making Transition Work for Everyone Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*. Washington, DC, USA: World Bank Publications, 2000

⁷⁹ ŽUKOV, V. *Rossijskije preobrazovanija: sociologija, ekonomika, politika*. Moskva, 2003, s. 384

na 798.⁸⁰ Také přístup ke zdravotní péči se pro chudé rodiny stává komplikovanější, protože ne všichni si můžou dovolit přímé neformální platby lékařům.⁸¹

Míra rozvrstvení společnosti také koreluje s větším sociálním odporem, snižující se důvěrou ke státu a státní politice, s nepříznivým fungováním demokracie. Navíc se časem nerovnost jenom upevňuje. Nerovnoměrná distribuce vlastnictví vede k nerovnoměrnému rozdělení moci a síly ve společnosti, což značně ovlivňuje směr a podstatu ekonomické politiky a zvyšuje množství neproduktivních politických dohod deformujících ekonomiku. Proto by měli politici v Rusku věnovat zvláštní pozornost otázce nerovnosti. Nové teoretické přístupy tvrdí, že stát nemusí volit mezi sociální spravedlností a efektivitou výroby, redistribuce může být pro ekonomický růst dobrá.⁸²

4.3. PRIVATIZACE OČIMA SPOLEČNOSTI

Průzkumy veřejného mínění ukazují, že privatizace je jednou z nejméně populárních reforem období transformace. V postsocialistické ruské společnosti dominuje názor, že celá reforma vztahů vlastnictví byla sociálně nespravedlivá. Ve značné míře je tato nespokojenost spojená s nadhodnoceným očekáváním, které v lidech pěstoval stát. Únava se hromadila, ale slibované změny k lepšímu se jen odkládaly.

Glinkina píše, že ruské hromadné mínění nepracuje s pojmem „vlastnictví“ v ryze právním smyslu. Jedním z důležitých rysů ruské mentality je například představa, že právo na vlastnictví se vytváří především prací, která vyrábí nějaká veřejně významná blaha. Jenom taková poctivá práce se bere jako „spravedlivá“ podstata vlastnictví. Ale co se týče dnešní reality, nejsou si Rusové vůbec jistí, že vlastnictví je odměnou za osobní úsilí jednotlivce a že ho mají nejvíce schopní a pracovití. Naopak, většina je přesvědčená, že poctivá práce nemůže být příčinou úspěchů a značného bohatství, všechno záleží jen na příležitostech a osobních konecích. Odsud pochází velmi důležitý závěr týkající se vlastnických vztahů: kvůli nesouladu „pracovního“ modelu vlastnictví ve vědomí Rusů s jejich vnímáním skutečnosti vznikají vážné pochybnosti o legitimitě rozdělení vlastnictví.⁸³

⁸⁰ ŽUKOV, V. *Rossijskije preobrazovanija: sociologija, ekonomika, politika*. Moskva, 2003, s. 644

⁸¹ Podle World Bank podíl pacientů v Rusku, kteří uskutečňovali takové platby, v roce 1997 činil 74%.

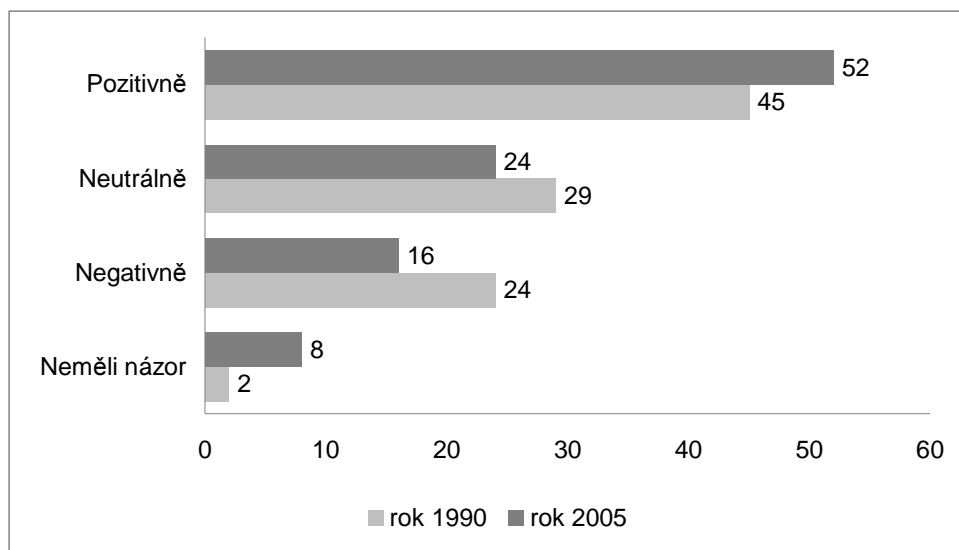
⁸² World Bank Staff (Contributor). *Making Transition Work for Everyone Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*. Washington, DC, USA: World Bank Publications, 2000

⁸³ GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Koncepcii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, s. 197

Kritický vztah k výsledkům privatizace (podle různých výzkumů od 61% do 82% zúčastněných) vede k tomu, že velká jmění, která vznikla v období privatizace a těsně potom, nejsou považována většinou občanů Ruska za legitimní. Proto se ve společnosti ještě stále udržuje docela vysoká úroveň podpory přehodnocení výsledků privatizace. V závislosti na radikálnosti zástupců přehodnocení se názory liší, a to od nutnosti zpětného znárodnění, až k požadavku uvalení finančních sankcí na „nelegitimní“ vlastníky. Taková neúcta k cizímu soukromému vlastnictví není dobrým základem pro budování nových vlastnických vztahů. Zároveň existence jasné definice těchto vztahů v psaných zákonech ještě dlouho nezmění neformální normy, které se zakořenily ve vědomí lidí.

Avšak vztah Rusů k privatizaci se nesmí zaměřovat se vztahem k soukromému vlastnictví jako takovému. Pokud v roce 1990 jen 45% občanů považovalo soukromé vlastnictví za pozitivní jev v ekonomice, o 15 let později (rok 2005) se toto číslo změnilo na 52% (viz Obrázek č. 2). Není to až tak velký pokrok, ale když vezmeme v úvahu ostře negativní vztah lidí k privatizaci, můžeme být s touto tendencí spokojeni.

Obrázek č. 2: *Dynamika vztahu Rusů k existenci soukromého vlastnictví v zemi, (%)*

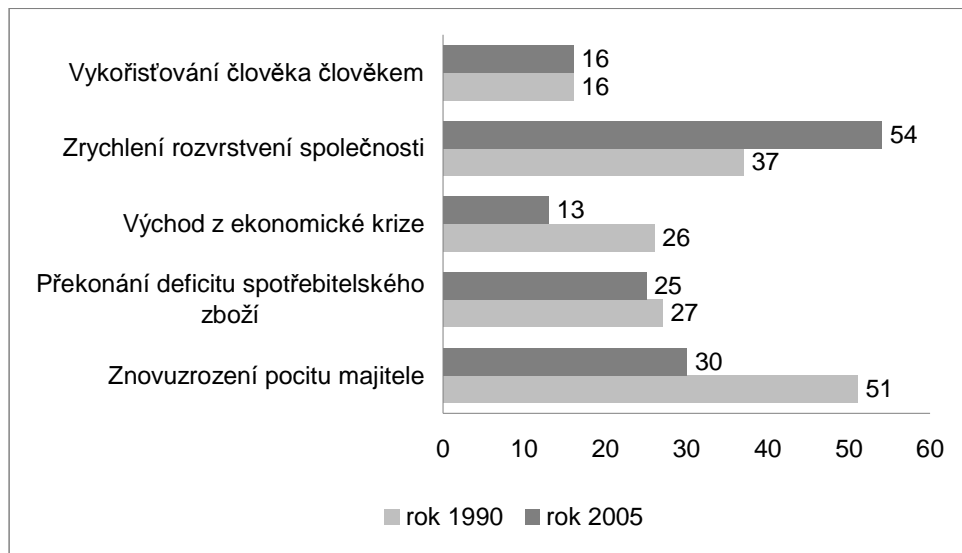

Zdroj: Institut Sociologie RAN⁸⁴

⁸⁴ *Sobstvennost' v žizni rossijan: domysly i realnost'*. Moskva: Ekonomická sociologie. 2005
 URL: http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/05/31/0000278732/Sobstvennost_v_zhizni_rossiyan.pdf

Za velmi názorné můžeme považovat výsledky průzkumu, který zjišťoval, čemu podle představy občanů Ruska může napomocť zavedení soukromého vlastnictví v zemi (viz Obrázek č. 3). V roce 1990 byla očekávání docela optimistická: 51% respondentů předpokládalo, že se lidé budou znovu považovat za vlastníky svého majetku, což znamená, že se o něj budou odpovídajícím způsobem starat; 26% dotázaných věřilo, že soukromé vlastnictví pomůže východu z ekonomické krize a „jen“ 37% se obávalo rozvrstvení společnosti na bohaté a chudé. V roce 2005 se situace značně změnila: za znovuzrození pocitu vlastníka hlasovalo už jen 30%; za konec krize dvakrát méně než v roce 1995, a to 13%; množství lidí, kteří vybrali variantu rozvrstvení společnosti stoupl na 54%. Moc se nezměnily ukazatele týkající se vykořisťování člověka člověkem (16% v obou letech) a překonání deficitu spotřebitelského zboží (27% v roce 1990 a 25% v roce 2005).

Obrázek č. 3: *Dynamika představy Rusů o tom, čemu může pomocť existence soukromého vlastnictví v zemi, % (připouštělo se několik odpovědí na položené otázky).*

Zdroj: Institut Sociologie RAN

Vědeční pracovníci Institutu sociologie RAN došli k zajímavému závěru o opačné korelaci mezi úspěšnou adaptací na nový ekonomický systém vytvořený reformami 90. let a takovými charakteristikami jako je úcta k zákonu, nezbytnost toho, že je nutné počítat s veřejnými etickými a právními normami. Ukázalo se, že mezi bohatými lidmi s úspěšnou kariérou jsou podobné názory rozšířeny o hodně méně, než mezi lidmi z chudých vrstev společnosti. Tak ti, kteří se stali bohatými a úspěšnými díky liberálním a tržním zásadám, demonstrují minimální sociální zodpovědnost.

Pokud je pro 85% – 90% odpůrců soukromého vlastnictví koupě kradených věcí naprosto nepřijatelná, pak se mezi „modernisty“ tento ukazatel snižuje na 77%. Daňový únik odsuzuje 84% – 86% obyčejných lidí a jen 61% podnikatelů. Ale nejvíce překvapivé jsou výsledky, které popisují vztah k úplatkům. „Konservativci“ vyjádřili převážnou většinou 72% – 77% nepřijetí, zatímco z pokrokové části obyvatelstva odsoudilo úplatky jenom 44%. Taková tendence nutí k zamyšlení se nad otázkou „sociální kvality“ té části obyvatelstva, která se vnímá jako základ liberálních reforem.⁸⁵

4.4. VLASTNICKÁ PRÁVA A POPTÁVKA PO KRIMINALITĚ

Faktický monopol bývalého socialistického státu na majetek byl zničen ve prospěch velkého počtu soukromých vlastníků. Ale jak jsme již viděli, privatizace sama o sobě nestačila pro vytvoření tržní ekonomiky. Nebylo obtížné rozdat veřejný majetek, obtížné bylo vytvořit jasně definovaná a chráněná vlastnická práva. Tato práva nejsou nikdy plně ochráněna před pokusy o jejich úplné nebo částečné zneužití jinými osobami, odcizením nebo přivlastněním zisků, aniž by se nesly náklady na udržování aktiv. Proto vzniká poptávka po ochraně vlastnických práv proti takovým útokům.⁸⁶

Nyní se podíváme, jakou roli zde hraje stát. Agentura, která by měla chránit majitele před útoky na jeho majetek, ho musí také chránit před sebou. V ideálním případě by k tomu měly přispět kontrolní mechanismy, protože mohou být vlastnická práva chráněna u soudu. Ale ani ideální stav nemůže zajistit plnou ochranu vlastnických práv. Vzhledem k tomu, že zákony jsou stanoveny státem, může se stát, což se v Rusku také stalo, že vláda není nikým omezoována a kontrolována. Když není stát nestranný, ochrana vlastnických práv nemůže být úplná a jednotlivci mohou hledat soukromé zdroje ochrany, nejčastěji jsou jimi právě zločinecké organizace.

Také v případě, kdy stát neplní některé svoje funkce, se zvyšuje množství pokusů o zásah do řízení státu. Nejjednodušší a nejmíň nákladný způsob, jak vlivu dosáhnout, je podplácení úředníků. Může se také stát, že se jednotlivci budou pokoušet nikoli jen o dílčí porušení pravidel korumpovanými veřejnými činiteli, ale i o změnu obsahu samotných pravidel. V tomto

⁸⁵ *Sobstvennost' v žizni rossijan: domysly i realnost'*. Moskva: Ekonomická sociologie. 2005

URL:http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/05/31/0000278732/Sobstvennost_v_zhizni_rossiyan.pdf

⁸⁶ VARESE, F. *Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*. Oxford: Oxford University Press, 2001

případě už pojem "korupce" není vhodný, jde o mnohem závažnější problém. Někdo může ovlivňovat státní rozhodnutí a využívat ho ve svůj prospěch, ale nikdy si nebude jistý, že jiná strana nezaplátí více a nezavede svoje pravidla. Konkurence mezi agenty může také zahrnovat použití násilí. I když si jedna strana vytvoří dlouhodobý vztah s určitým segmentem politické elity, může být použito násilí, aby se zabránilo vzniku konkurence.

Když se podíváme na data zaregistrovaných trestných činů (viz Příloha 4), můžeme udělat řádu závěrů. Zaprvé, že se množství trestných činů náhle zvýšilo v letech 1989 – 1993, což je zcela vysvětlitelné díky období bouřlivých sociálních, ekonomických a politických změn, jež doprovázelo zachování krize v zemi. Zadruhé pozorujeme snížení ukazatelů zločinnosti v letech 1994 – 1997, což může být spojené se stabilizací v dynamice zločinnosti. Mnoho kriminologů se shoduje v tom, že v tomto období začalo hromadné utajování trestné činnosti a jejího nezahrnování do statistik. Nicméně ani utajení nezastavilo růst ukazatelů na dlouhou dobu a v roce 1999 množství trestných činů přesáhlo 3 miliony (2 tisíce na 100 tisíc obyvatel).

Mluvíme-li o zločinech ekonomického charakteru, jejich množství se značně zvýšilo se začátkem rychlé privatizace státního majetku. Nedostatečné vyřešení otázek spojených se soukromým vlastnictvím, špatná kontrola způsobů vzniku kapitálu, vysoký stupeň monopolizace v kombinaci se svobodou cenotvorby, inflace, nevyvinutost systému zdanění a další faktory ne jenom že zkomplikovaly ekonomickou situaci, ale také vytvořily ideální podmínky pro rozvoj ekonomické zločinnosti. Nejzávažnější porušení zákona bylo zjištěno v bankovní sféře, jejich množství se zvýšilo z 612 případů v roce 1992 na 4 300 v roce 1993 a vzestup dále pokračoval.⁸⁷

V 90. letech byl soukromý sektor ekonomiky a často i státní podniky ve značné míře pod kontrolou kriminálních struktur. Otevřené ozbrojené útoky se změnily na skoro „legální“ systém „patronátu“ pod zástěrkou smluv na „zajištění bezpečnosti“, „marketingové služby“ a tak dále.⁸⁸ Obecně řečeno, jsou legální a nelegální podnikání v Rusku velmi propojené. Většina podnikatelů si je jistá, že byznys v Rusku není možný bez porušení zákona: uplácejí všichni, dluhy se vymáhají násilím. Nezbytnou podmínkou přežití na trhu je krácení daně z příjmu o

⁸⁷ GILINSKIJ, J.I. *Kriminologija: Teorija, istorija, empiričeskaja baza, social'nyj kontrol'*. Petrohrad: Piter, 2002, s. 230 - 231

⁸⁸ GILINSKIJ, J.I. *Kriminologija: Teorija, istorija, empiričeskaja baza, social'nyj kontrol'*. Petrohrad: Piter, 2002, s. 215

80%-85%⁸⁹ Totální zkorumpovanost mocenských struktur zůstává nejzávažnějším problémem v rozvoji podnikání. Podle údajů *Transparency International* za rok 2009 je Rusko na 146. místě podle ukazatelů rozsahu korupce ze 180 zkoumaných států.⁹⁰

Dalším specifickým rysem organizovaného zločinu v Rusku je tendence legalizovat kriminální činnost proniknutím do legálního podnikání a mocenských struktur. Nebyl to ojedinělý případ, že se šéf zločinecké skupiny stal guvernérem města nebo dostal jiné důležité postavení.⁹¹ Obyvatelé často preferovali kriminální moc nad legální, protože ta se často ukázala jako docela efektivní při řešení sociálních problémů: vytvářela pracovní místa, budovala sportovní komplexy, nemocnice, dětské domovy atd. Často sponzorovala milici, včetně vozidel a vybavení. Není těžké odhadnout, čí zájmy potom milice bránila. Tím pádem probíhala politizace organizovaného zločinu, kriminalizace ekonomiky a společnosti, přebírání funkcí státu kriminálními strukturami.

4.5. FENOMÉN OLIGARCHIE

Kdo jsou oligarchové? Během počáteční fáze transformace to byli ti, kteří jsou dnes známí jako oligarchové, nejúspěšnější ve vyhledávání zisků. Tito podnikaví lidé nedělali nic jiného, než že racionálně reagovali na stávající ekonomické, politické a právní podmínky. V chaosu začátku 90. let se zachovali jako skuteční *homo oeconomicus*. Pokud se podíváme na seznam nejbohatších lidí světa podle *Forbes* za rok 2010⁹², můžeme si vytvořit obrázek oligarchie. Jsou to většinou muži, kterým je v roce 2010 45–50 let. To znamená, že dostudovali vysokou školu právě v době, kdy byl vydán zákon o soukromém podnikání, který jim umožnil založit si svou první firmu. Pochází obvykle ze skromných poměrů odněkud z vesnice. Ale skoro každý má jeden nebo dva vysokoškolské tituly, někteří mají dokonce i vědecký titul. Většinou jsou úspěšní podnikatelé, ačkoli získali svoje bohatství prostřednictvím rekonstrukce sovětských velkozávodů, nikoli otevřením nových podniků.

⁸⁹ V. Šenderovič, spisovatel a autor satirického televizního pořadu „Kukly“ žertuje na toto téma: „Všichni nepoctiví podnikatelé musejí jít do vedení a všichni poctiví do blázince“.

⁹⁰ Transparency International, the global coalition against corruption. [cit. 25.04.2010] URL: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table

⁹¹ Například, Andrej Klimentiev, vícekrát byl ve vedení, získal první kapitál během privatizace, vyhrál volby guvernéra v Nižném Novgorodě, ale výsledky byly prohlášeny za neplatné, což způsobilo vlnu demonstrací. [cit. 25.04.2010] URL: <http://www.klimentiev.ru/about/>

⁹² Forbes [cit. 3.04.2010] URL: http://www.forbes.com/lists/2010/10/billionaires-2010_The-Worlds-Billionaires_Rank.html

Máme-li analyzovat, odkud pochází bohatství oligarchů, ve většině případů bude odpověď znít, že z bezmocnosti státu. Jeho pasivita, nekompetentnost, vnitropolitické tření všech druhů a neexistence jednotné ekonomické strategie zajistily výborný start pro vznik oligarchie. Dobrým příkladem jsou banky, které měly pohádkové příjmy ze správy státního rozpočtu, což je důsledek inflační politiky, nekonečného tisku nekrytých peněz. Kvůli špatnému zákonodárství a slabému systému vymáhání práva bylo soukromé vlastnictví soustředěno v rukou hrstky lidí, místo toho, aby bylo rovnoměrně distribuováno mezi všechny občany Ruska. Koncentrace soukromého vlastnictví byla hlavním zdrojem bohatství oligarchů.

Samozřejmě, že oligarchové ne vždy tvořili svůj kapitál legálním způsobem. Hodně velkých podniků bylo privatizováno pololegálně nebo na hranici zákona. Noví majitelé poměrně rychle pochopili, že aby majetek začal vydělávat, je potřeba do něj investovat hodně úsilí, najít kvalifikované lidi, zabývat se všemi závodami a továrnami od rána do večera. A taktika se změnila. Jakmile byla vytvořena více méně fungující tržní ekonomika, oligarchové se přizpůsobili a byli velmi produktivní. V Rusku místní podnikatelé obnovili a zrekonstruovali mnoho sovětských velkozávodů, zejména v oblasti energetiky a kovů. V těchto odvětvích byly podniky obrovské, práce s nimi byla komplexní a rozsáhlá, avšak stejně rozsáhlý byl i zisk.

Åslund je přesvědčen, že odevzdání velkých státních podniků místním podnikatelům bylo správným rozhodnutím, přičemž původní cena neměla rozhodující význam, protože úspěšně privatizované podniky později zaplatí na daních sumu o hodně větší, než jaká byla ukrytá ve výchozích aktivech. Píše také, že ve střední Evropě zaniklo hodně velkých továren právě kvůli neochotě vlády je prodávat za nízké ceny. Tyto továrny zůstaly buď v neefektivním státním vlastnictví, nebo zanikly v rukou zahraničních investorů, kteří neměli zkušenosti se správou opravdu velkých objektů.⁹³

Oligarchové velmi napomohli rozvoji ruské ekonomiky, ale právě zde je nutné připomenout původní význam slova „oligarchie“, moc v rukou několika mála osob. A tady se ukrývá hlavní nebezpečí. Události se vyvíjely následujícím způsobem. Stát byl slabý, jednal nerozumně, byl v rozporu sám se sebou, rozpolcený vnitřními intrikami a rivalitou. Takový stát nebyl očividně schopen nahromadit potřebné množství kvalitních intelektuálních zdrojů pro svoje potřeby. Když se naopak podíváme na soukromý sektor, uvidíme tu silné, inteligentní, vzdě-

⁹³ ÅSLUND, A. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge University Press, 2007, s. 6

lané, aktivní lidi. V takových podmínkách začínají přirozeně soukromé subjekty rychle růst a neustále zvyšují svůj vliv.

Noví podnikatelé čelili celé řadě situací, v nichž vyšlo najevo, že stát nemůže plnit své základní funkce. Zřejmým příkladem je, že stát nemůže bojovat proti trestné činnosti, hospodářské kriminalitě a je úplně bezmocný proti bankrotům. A v takových situacích, je přirozené, že soukromé struktury přebírají některé funkce státu. A tak vzniká sled událostí: zkusili, měli úspěch, cítili se ještě silnější. Oligarchie si velmi rychle uvědomila, že stát se svými národními zájmy zdaleka ne vždy odpovídá zájmům jejich silné a mocné skupiny. Tak se objevuje snaha nahradit stát nejen v oblasti boje se zločinci, ale také v procesu formování státní hospodářské politiky. Oligarchové začali soustavně posilovat svůj vliv na vládu všemi dostupnými prostředky. Zvláště vynikali ti, kteří pracovali na mediálním trhu.

Takové sblížení byznysu se státem a klanový kapitalismus jsou velmi nebezpečné. Situace se komplikuje tím, že až do nedávné doby sama vláda z ničeho vytvořila tento byznys, zavedla soukromé vlastnictví. Proto přetrhout pupeční šňůru, která spojuje vládu a podnikání v Rusku, je dvojnásobně těžké. Avšak nebezpečí může být nikoli v tom, že země má sedm největších finančně-průmyslových skupin, ale ve skutečnosti, že je jich celkově pouze sedm. Je důležité, aby jejich množství jenom rostlo, aby žádná z nich nebyla v pokušení použít svůj vliv a postavení v ekonomice a převzít funkce vlády.⁹⁴

4.6. MOŽNÉ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ

Podceňování významnosti investic do sociální sféry nakonec mění ekonomickou strategii států. Jak ukazují zkušenosti mnoha zemí, správná ekonomická politika spočívá nejenom v dosažení určité úrovně běžných ukazatelů spojených s rozpočtem, inflací, investicemi atd., ale také se musí brát v úvahu čistě sociální cíle: zmírnění chudoby, snížení důchodového rozvrstvení společnosti, udržení vysoké úrovně kvality zdravotnictví a vzdělání. Péče o blahobyt lidí se nesmí ztrácet v průběhu vypracování politických rozhodnutí. Má to význam nejenom z morálního hlediska, největší úspěchy v ekonomice mají právě ty státy, které dosahují integrace sociálních a ekonomických aspektů své činnosti.

Jeden z nejvíce rozšířených omylů v Rusku spočívá v tom, že boj s nerovností odporuje úloze stabilního ekonomického růstu. Soudobé problémy Ruska se hodně vysvětlují tím, že celé

⁹⁴ ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999

minulé století bojovali komunisté hlavně s bohatstvím, nikoli chudobou. Dokonce v nejvíce vyspělých státech existují segmenty obyvatelstva, jejichž život je o hodně horší, než život zbytku občanů. Společnost zpravidla podporuje tuto vrstvu prostřednictvím přímých transferů ve formě příspěvků nebo aktivnějšími prostředky, které mají za účel rozvoj lidského kapitálu.

V Rusku vznikla nepříjemná a nebezpečná situace. Mzdy pracovníkům ve sférách zdravotnictví a školství se vyplácí ze státního rozpočtu a jsou několikanásobně nižší, než v soukromém sektoru. To znamená, že učitelé a lékaři si hledají další možnosti k výdělku. „Bezplatní“ lékaři s radostí přijímají „poděkování“ za svou práci a docela si na to zvykají, což vede k tomu, že pacienti se bojí lehnout si na operační stůl, pokud zvláště nezaplatili chirurgovi, anesteziologovi a sestřičce. Učitelé se příliš nevěnují svému zaměstnání, ale raději si vydělávají doučováním dětí po škole (nějakých 15–20 hodin jim umožní dostat měsíční plat). Není překvapivé, že profesori na univerzitách mají svůj ceník na známky ze zkoušek, přijímačky na vysokou školu jsou také dobrým zdrojem výdělků. Nejvíce korumpovaná je ale milice, která dávno ztratila důvěru lidí. Proto je nesmírně důležité, aby byla především zajištěna důstojná životní úroveň pro pracovníky sociální sféry, která by je zbavila nutnosti hledat si alternativní způsoby výdělku. V opačném případě společnost nemá šanci na normální fungování, pokud sama jeho podstata je zrazená a neplní svoje přímé funkce.

Je jasné, že pouhé zvýšení výplat pracovníkům sociální sféry a transferů nevyřeší problém chudoby a nerovnosti. Navíc se tyto dodatečné peníze musejí někde vzít. Proto je nezbytné, aby se ekonomika jako celek rychleji rozvíjela. Jeden z očividných způsobů boje s chudobou je rozvoj malého a středního podnikání, které vytvoří dodatečná pracovní místa a příležitosti zisku. Stát by měl řešit největší problémy v této oblasti, a to jsou komplikace během registračního procesu, rozsah korupce a nevytutitelnost kontraktů. Dále by se měly vytvořit průhledné investiční trhy, které by umožnily přístup potenciálních podnikatelů k finančním prostředkům. Začátkem boje s nerovností příjmů může být vytvoření rovných možností a využití soukromé iniciativy lidí. Realizace těchto zásad spolu se sociálním zabezpečením těch, kteří se nedokázali dostat na minimální potřebnou úroveň, je zárukou rovnosti možností, která velmi chybí v soudobém Rusku.

Jiná cesta k vyrovnávání příjmů ve společnosti je použití fiskálních instrumentů. Jinými slovy, uvalit větší daně na bohaté, což je způsob, ke kterému Rusko možná s postupem času přistoupí. Ale dnes je hlavním úkolem v této oblasti vypěstovat kulturu placení daní, vytvořit

podmínky, které by vyvedly ekonomiku ze stínu. Dokud se tak nestane, progresivní daň jenom zhorší ekonomickou situaci.

Aby bylo možné vytvořit podmínky pro rozvoj malého a středního podnikání je potřeba bojovat se zločinností. Větší a větší množství odborníků včetně právníků dochází k závěru, že boj proti organizovanému zločinu jenom prostřednictvím zpřísnění trestních opatření není možný. Ještě v sedmáctém století Petr Veliký „léčil“ trestem smrti, ale ani toto nejvyšší opatření nepřineslo požadovaný výsledek. Úroveň zločinnosti značně závisí na uspokojení potřeb společnosti legitimními způsoby. Legální podnikání musí být výhodnější než nelegální. Daňový proces nesmí vytlačovat poctivé podnikatele do stínu nebo do zločinné sféry. Když vezmeme v úvahu dnešní daně v Rusku, je jasné, že podnikatelé fakticky nemají šanci přežít na trhu, pokud neporušují zákon (nejčastějšími přestupky jsou úplatky a daňový únik).

SHRNUTÍ

Před tím, než uděláme finální závěry a odpovíme na otázky, které jsme si položili v úvodní části, krátce si zopakujeme základní body, které jsme probrali v předchozích kapitolách.

- Výchozí podmínky reformou zdaleka nebyly nejlepší. Dědictví socialismu, zejména špatné vymezení vlastnických práv a mentalita lidí, značně komplikovaly i tak těžký úkol. Přejít od socialismu ke kapitalismu se přirovnával k vytvoření akvária z rybí polévky, což ukazuje, že taková reforma bude potřebovat hodně času a úsilí.
- Právě tento potřebný čas chyběl, jednak kvůli spontánní privatizaci, kterou prováděli ředitelé podniků (fakticky krádež státního majetku), jednak kvůli obavě z návratu starého režimu. To znamená, že ve skutečnosti privatizace byla především politickým nástrojem boje se socialismem.
- Nedostatek času se projevil v kvalitě právní báze privatizace. Nutnost kompromisů s ředitelstvími a dalšími zájmovými skupinami vedla k absenci jednotné strategie a spolu s početnými mezerami v zákonodárství zaručila nevyhnutelné problémy v průběhu privatizace.
- Relativně rychle a bezbolestně proběhla malá privatizace (malé podniky, bydlení, půda). Největší obavy ze změny profilu podniků se ukázaly jako bezdůvodné.

- Šeková privatizace se uskutečnila s účastí kolem 97% lidí, což je docela dobrý výsledek. Značná část státního majetku byla převedena do soukromého vlastnictví. Avšak výhody poskytnuté pracovním kolektivům, neinformovanost společnosti v oblasti soukromého vlastnictví a cenných papírů, nedůvěra společnosti vůči šekům v kombinaci se selháním investičních fondů, početné obcházení a porušení zákona, zneužití postavení byrokracií, nejistota týkající se budoucí politiky státu, to vše vedlo k velmi nerovnoměrnému rozdělení aktiv a k nezájmu nových vlastníků o rozvoj výroby.
- Peněžní privatizace sledovala krátkodobý cíl doplnění státního rozpočtu, což mělo za následek velmi malé příjmy a privatizaci strategicky důležitých podniků v oblasti ropného průmyslu, kovů atd.
- I když se privatizované podniky obecně ukázaly jako efektivnější než státní podniky, rychlé a příliš kompromisní provedení privatizace mělo řadu dlouhotrvajících negativních důsledků.
- Nejzjevnějším důsledkem privatizace bylo rozvrstvení společnosti na bohaté a chudé a také vznik oligarchie – velmi bohatých lidí, kteří měli značný vliv na ekonomickou politiku státu.
- Problémy s restrukturalizací nově privatizovaných podniků vedly k dezorientaci mnoha podniků v podmínkách trhu, což znamenalo výrazné snížení produkce a také snížení mezd pracovníků a zvýšení diferenciacce jejich příjmů.
- Navíc nové příležitosti zisku a nejasně vymezená vlastnická práva vedla k rozvoji trestné činnosti v zemi. Přestože se úroveň kriminality (vraždění, ozbrojené útoky atd.) postupně stabilizovala, taková porušení zákona jako jsou úplatky a daňové úniky se staly normou ve sféře podnikání.
- Obecně se dá říct, že krizové situace v období privatizace nutily ekonomické agenty k vytvoření rychlých opatření pro řešení krátkodobých problémů, které často neměly nic společného s tržním chováním, fungovaly na hranici zákona nebo v rozporu s ním. Ale nejhorší je, že takové mechanismy se usadily a staly se normou, i když krize již nebyla.

ZÁVĚR

Nyní se po ukončení naší analýzy můžeme vrátit k otázkám, na které měla tato práce odpovědět. Zaprvé, stálo-li vůbec za to provádět privatizaci, pokud byla potřeba udělat tolik kompromisů? Nebylo by lepší se tohoto nápadu vůbec vzdát? Moje odpověď je ne. Dokonce, i když vezmeme v úvahu všechny ústupky ředitelům a pracovním kolektivům, privatizace umožnila udělat obrovský krok dopředu k formování efektivního systému soukromého vlastnictví. Samozřejmě, že se po 75 letech socialismu efektivní vlastníci neobjeví okamžitě. Ale privatizace spustila mocné ekonomické mechanismy, které zajišťují pohyb správným směrem. Navíc kompromisy během privatizace pomáhaly zaručit podporu reformy jako celku.

Zadruhé se ptáme, jestli existoval způsob, jak vytvořit úplně spravedlivé schéma privatizace, která by byla celá pod kontrolou státu? Aby se každý šek dostal do správných rukou, aby nebyly podhodnoceny ceny a každý občan dostal přibližně stejně. Teoreticky je to možné. Avšak v praxi v Rusku na konci roku 1991 takové schéma neexistovalo. Rozsah zásahů státu do procesu privatizace a stupeň jeho kontroly jsou přímo závislé na potenciálu tohoto státu. Reformátoři dokázali hodně: uniknout nebezpečí spontánní ředitelské privatizace a vyřešit tento problém nenásilnou cestou. Když se podíváme zpátky do dějin Ruska, můžeme říct, že oddělení ekonomiky od státu na konci dvacátého století bylo první událostí doopravdy revolučního charakteru, kterou se podařilo provést bez násilí a diktátu, cestou politických kompromisů. Nicméně to neznamená, že reformátoři neudělali řadu vážných chyb.

Nakonec je nejdůležitější otázka, jestli privatizace dosáhla svých cílů ve smyslu vytvoření příznivých podmínek pro vznik a fungování soukromého kapitálu. Jak ukazuje námi provedená analýza získaných ruských zkušeností z období reformy, zjednodušila by odpověď ano značně ekonomickou realitu a ignorovala by celou řadu důležitých okolností a vzájemných vazeb. Jak jsme mohli vidět, existuje o hodně složitější vztah mezi zavedením soukromého vlastnictví a vznikem podniků k jeho efektivnímu použití. Privatizace státních podniků mohla mít pozitivní vliv na činnost subjektů hospodaření jen v případě, že by byla doprovázena nezbytnou institucionální transformací, která by zajistila přesnou specifikaci vlastnických práv, vytvoření skutečných mechanismů jejich směny a vznik tržní konkurence.

V prostředí, které nebylo reformováno odpovídajícím způsobem, se hodně podniků ukázalo být velmi necitlivými k signálům trhu. Stejně jako lidé, podniky reagovaly na šokové situace prostřednictvím netržního chování, které dokázalo vyřešit krátkodobé problémy. Ale

v okamžiku, kdy toto chování přestávalo být reakcí na šok a upevňovalo se jako norma, značně bránilo v dalším rozvoji ekonomiky. Nereformované institucionální prostředí také mohlo vyvolat jiné formy aktivity hospodářských subjektů, například využít každé mezery v zákonodárství k přesunům vlastních transakčních nákladů na jiné agenty, což vytvářelo vážné bariéry na cestě formování opravdu tržních vztahů. Takové využití příležitostí často bylo na hranici zákona a morálních norem.

Urychlené formování soukromého sektoru v Rusku bylo hlavním prostředkem proti obnovení socialistického režimu, proto se privatizace proměnila na rukojmí zahájené politické války. Přičemž náklady, budoucí ekonomický efekt a charakter použitých prostředků skoro nehrály roli. V důsledku privatizace provedené v Rusku vznikly velké potíže se specifikací vlastnických práv, což se vysvětluje nestihnutelnými termíny, které byly určovány politickými úkoly (vytvořit účinnou normativní bázi a zajistit příslušnou kontrolu nad procesem privatizace).

Použití privatizace jako instrumentu pro zničení starého systému podmínilo vznik vážných dlouhodobých negativních následků. Zejména vznik zvláštní netržní motivace nových vlastníků, zhoršení rent *seeking behaviour*, rozšíření stínové ekonomiky, zesílení korupce, snížení životní úrovně obyvatel a zesílení rozvrstvení společnosti. Opravit chyby privatizace je mimořádně těžký úkol, který nemá jednoduchá řešení. Předpokládá ekonomické a politické změny, které nejsou výhodné pro zájmové skupiny vzniklé v období privatizace.

Je jasné, že motivací institucionálních inovací může být jenom to, že společnost přijme transakční náklady těchto inovací (i když budou obrovské), budou kompenzovány pomocí nové dokonalejší institucionální struktury. Přitom vlivné skupiny, které mohou utrpět ztráty v novém systému, budou podle svých možností blokovat zmíněné změny, čímž ještě zvýší transakční náklady.

Svou práci bych chtěla uzavřít o něco optimističtěji a říct, že nehledě na všechny institucionální bariéry, které byly vytvořeny v procesu privatizace, trh v Rusku postupně obhájí svoje pozice. Hodně tomu napomáhá příklad západu a volně přístupné informace. Více a více podniků dochází k závěru, že chtějí-li spolupracovat se západními firmami a získat investice, musejí hrát podle pravidel trhu, mít průhledné účetnictví a zaplacené daně.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Porovnání tržního a plánového ekonomického systému

Ekonomické funkce a instituce	Plán	Trh
Podnik	Výrobní jednotka, všechna rozhodnutí, rizika a odpovědnost jsou centralizovány.	Tržní společnost, plná zodpovědnost za rozhodnutí a rizika.
Organizace hospodářství	Hierarchická struktura administrativního podřízení (vertikála moci).	Síťová struktura smluvních vztahů, volná konkurence, volný vstup na trh, boj s monopolismem.
Rozdělování zdrojů	Plán: plánové úkoly, fondy, připojení dodavatelů a odběratelů.	Volný obchod, ceny poskytují informace o nedostatku a přebytku zdrojů.
Ceny	Státní a fixní; snížené ceny za elektrickou energii a zboží základní spotřeby.	Ceny určuje hlavně trh.
Zahraniční styky	Státní monopol zahraničního obchodu: transakce jenom prostřednictvím státních zahraničně-obchodních organizací.	Otevřená ekonomika, regulace prostřednictvím importních a exportních tarifů a množstevních omezení.
Měna	Pevně stanovený oficiální kurz, speciální kurzy pro jednotlivé transakce.	Volný kurz, regulace přes devizové rezervy a limity.
Úvěr	Jedna banka, která rozděluje peníze podle plánových limitů poskytnutí úvěrů.	Úvěrový trh, velké množství bank, tržní sazby, dvouúrovňový bankovní systém, omezení peněžní zásoby Centrální bankou.
Vlastnictví	Státní.	Soukromé, státní, municipální.
Investice	Státní, plánované.	Soukromé, investiční trhy.
Pracovní vztahy	Povinná práce nebo materiální podněty. Státní systém mezd (normy, sazby, mzdové tarifní stupnice). Vysoké formální zajištění zaměstnanosti, vyplacení mezd a sociálního zabezpečení.	Trh pracovní síly doplněný systémem sociální pomoci.
Bydlení	Státní; subvencované ceny na bydlení a komunální služby.	Trh bydlení, bydlení je soukromé nebo v pronájmu, tržní ceny.
Penzijní systém	Distribuční (solidarita generací).	Spoření.

Zdroj: JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002

Příloha č. 2: Vybrané ekonomické indikátory pro Rusko v letech 1989 – 1997

Indikátor/Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Reálný HDP, mlrd rub. (ceny 1989)	605	587	558	477	435	370	364	352	355
HDP, 1989 = 100, %	100	90,3	92,2	78,8	71,9	61,2	60,2	58,2	58,7
Index spotřebitelských cen, %	10	10	260,4	2608,8	939,9	315,1	231,3	121,8	111,0
Koeficient Gini	-	-	0,26	0,29	0,40	0,38	0,39	0,39	0,40

Zdroje: Federální služba státní statistiky Ruské Federace

URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/prices/potr/2009/I-ipc.htm

Rozpočtový systém Ruské Federace URL:

<http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/Pp/2000/2000-01balatskiy/2000-01balatskiy030.htm>

VORONIN, J. *Ložnyj pafos gospodina ministra*. Moskva: noviny „Pravda“, No. 11, 2.02.2007 [cit. 23.04.2010] URL: <http://forum.orlovs.pp.ru/viewtopic.php?t=524>

Příloha č. 3: Příjmy federálního rozpočtu z privatizace v letech 1993 – 2002

Rok	Rozpočtový úkol (miliardy rublů)	Faktický příjem (miliardy rublů)	Plnění plánu (%)	Podíl na rozpočtu (%)
1993	54,0	66,2	122,6	
1994	1 244,9	116,0	9,3	
1995	8,8	4,77	54,2	0,5
1996	12,4	0,83	6,7	0,3
1997	4,2	18,78	447,6	5,2
1998	8,1	15,3	188,9	4,6
1999	Nebylo stanoveno	8,51	–	1,4
2000	21,0	31,29	149,0	2,8
2001	20,0	9,8	49,0	0,6
2002	35,0	13,2	37,7	0,6
Celkem	1408,4	284,68	20,2	

Všechno v cenách roku 1998

Zdroj: *Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003*. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, s. 122 - 124

Příloha č. 4: Zaregistrované trestní činy, množství zjištěných osob a odsouzených v Rusku v letech 1988 – 1999

Rok	Množství trestních činů	Uroveň na 100 tisíc obyvatel	Množství zjištěných osob	Množství odsouzených
1988	1 220 861	833,9	834 673	427 039
1989	1 619 181	1098,5	847 577	436 988
1990	1 839 451	1242,5	897 299	537 643
1991	2 173 074	1463,2	956 258	593 823
1992	2 760 652	1856,5	1 148 962	661 392
1993	2 799 614	1887,8	1 262 737	792 410
1994	2 632 708	1778,9	1 441 568	924 754
1995	2 755 669	1862,7	1 595 501	1 035 807
1996	2 625 081	1778,4	1 618 394	1 111 097
1997	2 397 311	1629,3	1 372 161	1 013 431
1998	2 581 940	1759,5	1 481 503	1 481 503
1999	3 001 748	2026,0	1 716 679	1 535 811

Zdroj: GILINSKIJ, J.I. *Kriminologija: Teorija, istorija, empiričeskaja baza, socialnyj kontrol'*. Petrohrad: Piter, 2002, s. 63

Příloha č. 5: Výběr privatizační strategie a dopad na rozvrstvení společnosti

Hlavní privatizační strategie	Dopad na nerovnost	
	Slabý	Sříný
Šeková privatizace		
Rovný přístup	Česka republika (P); Lotyšsko (P); Litva (P); Slovensko (S)	Arménie (P); Bulharsko (P); Kazachstán (P)
Přednost pro insidery		Arménie (S); Gruzie (P); Moldavsko (P); Rusko (P)
Prodeje outsiderům		
Aktivní zahraniční účast	Estonsko (P); Maďarsko (P)	
Pasivní zahraniční účast	Slovinsko (S)	Bulharsko (P); Česká republika (S); Kazachstán (S); Lotyšsko (S); Moldavsko (S); Rusko (S)
Odprodej podniku zaměstnancům		
koupě společnosti na dluh (leverage buyout)	Chorvatsko (P); Polsko (P); Rumunsko (P); Slovinsko (P)	
koupě společnosti vedením podniku (management buyout)	Maďarsko (S); Slovensko (P)	Gruzie (S); Estonsko (S); Rusko (T); Ukrajina (P)
Jiné		
(restituce, likvidace)	Česka republika (T); Maďarsko (T)	Estonsko (T)

Poznámka: P je primární strategie; S je sekundární strategie; T is terciární strategie.

Zdroj: EBRD (1999); McHale and Pankov (1999), World Bank Staff Contributor. Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia. Washington, D.C.: World Bank Publications, 2000.

Příloha č. 6: Nerovnost v příjmech během transformace podle regionu ve vybraných letech 1987 – 99.

Region a země	Gini koeficient pro příjem na jednoho obyvatele		
	1987 - 90	1993 - 94	1996 - 99
Centrální Evropa			
Česká republika	0,19	0,23	0,25
Maďarsko	0,21	0,23	0,25
Slovinsko	0,22	0,29	0,25
Polsko	0,28	0,28	0,33
Jihovýchodní Evropa			
Albánie	-	-	0,27
Bulharsko	0,23	0,38	0,41
Chorvatsko	0,36	-	0,35
Rumunsko	0,23	0,29	0,30
Baltické státy			
Lotyšsko	0,24	0,31	0,32
Litva	0,23	0,33	0,34
Estonsko	0,24	0,35	0,37
Slovanské státy			
Rusko	0,26	0,48	0,47
Ukrajina	0,24	0,47	0,33
Moldavsko	0,27	-	0,42
Bělorusko	0,23	0,28	0,28
- Nejsou data			

Zdroj: World Bank Staff Contributor. Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia. Washington, D.C.: World Bank Publications, 2000.

POUŽITÁ LITERATURA

ÅSLUND, A. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge University Press, 2007, xvi, 356 s. ISBN 978-0-521-68382-1

ÅSLUND, A. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington, D.C.: Peterson institute for international economics, 2007, xxiii, 356 s. ISBN 978-0-88132-409-9

BLASI J.R., KROUMOVA M., KRUSE, D. *Kremlin capitalism: the privatization of the Russian economy*. Ithaca, NY: ILR Press, 1997, 249 s. ISBN 0-8133-3314-8
URL: <http://www.questia.com/library/...>

COASE, R.H. *The Problem of Social Costs*, Journal of Law and Economics, 1960. URL: <http://www.sfu.ca/~allen/CoaseJLE1960.pdf>

ČUBAJS, A. B. *Privatizacija po-rossijski*. Moskva: Vagrius, 1999, 366 s. ISBN 5-264-00163-4 URL: <http://www.chubais.ru/library/>

DJANKOV, S., MURRELL, P. *Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey*. Journal of Economic Literature 40, 2002, #3 [cit. 21.4.2010]
URL: <http://econweb.umd.edu/~murrell/articles/Enterprise%20Restructuring%20in%20Transition.pdf>

FRYDMAN, R. et al. *The privatization process in Russia, Ukraine and the Baltic States*. London: Central European University Press, 1993, xiii, 276 s. ISBN 1-85866-001-7

GLINKINA, S.P. *Privatizacija. Koncepčii, realizacija, effektivnost'*. Moskva: Nauka, 2006, 240 s. ISBN 5-02-035176-8

GILINSKIJ, J.I. *Kriminologija: Teorija, istorija, empiričeskaja baza, social'nyj kontrol'*. Petrohrad: Piter, 2002, 384 s. ISBN 5-94723-074-7

HOUGH, J. F. *Logic of Economic Reform in Russia*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2000, xvi, 318 s. ISBN 0-8157-3754-8

JASIN, J.G. *Rossijskaja ekonomika: Istoki i panorama rynočnych reform*. Moskva: Státní univerzita Vysoká škola ekonomiky, 2002, 437 s. ISBN 5-7598-0113-9

KORNAI, J. *Creating social trust in post-socialist transition*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. xix, 252 s. ISBN 1-4039-8066-7

MLČOCH L., MACHONIN P., SOJKA M. *Ekonomické a společenské změny v České společnosti po roce 1989 /alternativní pohled/*. Praha: Karolinum, 2000, 273 s. ISBN 80-246-0119-2

MEJSTRÍK, M. (ed.) *The Privatisation Process in East-Central Europe: Evolutionary Process of Czech Privatizations*. USA: Kluwer Academic Publisher, 1997, 330 s. ISBN 0-7923-4096-5

NEKIPELOV, A. D. *Očerki po ekonomike postkommunizma*. Moskva: CSRS, 1996, 340 s.

NIKOLAJEV, I. A., MARUŠKINA E.V. *Bědnost' v Rossii: ekonomičeskij analiz*. Moskva: FBK, 2005, 51 s.
URL: <http://www.fbk.ru/upload/>

RUTKEVIČ, M.N. *Social'naja struktura*. Moskva: Alfa M, 2004.

STIGLER, G. *Memoirs of an Unregulated Economist*. University of Chicago Press, 2003, 240 s. ISBN 978-0226774404

STIGLITZ, J.E. *Who Lost Russia?* J.E. Stiglitz, Globalization and Its Discontents, New York, W.W. Norton, 2002

STIGLITZ, J. E. *Whither Reform? Ten Years of the Transition*. World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, D. C., April 28-30, 1999.

TIMOŠINA, T.M. *Ekonomičeskaja istorija Rossii: učebnoje posobije*. Moskva: Juridičeskij Dom "Justicinform", 2003, 424 s. ISBN 978-5-7205-0945-3

VARESE, F. *Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 290 s. ISBN: 978-0-19-829736-9

ZINOVIEV, A. A. *Homo sovieticus*. Moskva, 1982 URL: <http://www.zinoviev.ru/ru/zinoviev/zinoviev-homo-sovieticus.pdf>

ŽUKOV, V. *Rossijskije preobrazovanija: sociologija, ekonomika, politika*. Moskva: Akademičeskij projekt, 2003, 656 s. ISBN 5-829-102-064

World Bank Staff (Contributor). *Making Transition Work for Everyone Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*. Washington, DC, USA: World Bank Publications, 2000, 342 s.

Analýza procesů privatizace státního majetku v Ruské Federaci za období 1993 – 2003. Účetní komora Ruské Federace (STEPAŠIN, S. V.), Moskva: Olita, 2004, 180 s. ISBN 5-9574-0005-X

Sobstvennosť v žizni rossijan: domysly i realnosť. Moskva: Ekonomická sociologie. 2005
URL: http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/05/31/0000278732/Sobstvennost_v_zhizni_rossiyan.pdf

Doporučené postupy při kontrole privatizace. INTOSAI, 1998
URL: <http://www.nao.org.uk/nao/intosai/wgap/czech1.pdf>

Federální zákon Ruské Federace od 21. prosince 2001 № 178-F3 „O privatizaci státního a municipálního majetku“ URL: <http://base.garant.ru/12125505.htm>

Nařízení od 9. září 1999 № 1024 „O Koncepci správy státního majetku a privatizace v Ruské Federaci“

Federální zákon Ruské Federace od 21. července 1997 № 123-F3 „O privatizaci státního majetku a o základech privatizace municipálního majetku v Ruské Federaci“
URL: <http://www.akdi.ru/gd/proekt/055222GD.SHTM>

Federální zákon Ruské Federace od 11. ledna 1995 „O Účetní komoře Ruské Federace“ URL: <http://www.ach-fci.ru/SPRF/zakonSPRF>

Zákon RSFSR od 3. července 1991 № 1529-1 „O jmenných privatizačních účtech a vkladech v RSFSR“

ON-LINE A JINÉ ZDROJE

BONDARČUK, V. A. *Mentalitet i strategii Rossijskogo biznesa*. [cit. 13.04.2010] URL: http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_17/article_2770/

KAPĚLJUŠNIKOV, R. *Rossijskaja model' rynka truda*. [cit. 25.04.2010] URL: <http://www.nes.ru/public-presentations/Papers/Kapelyushnikov.pdf>

OSTROVSKY, A. *Father to the Oligarchs*. Financial Times, 13.11.2004 [cit. 3.3.2010] URL: http://www.ft.com/cms/s/0/8fe3b5c2-3518-11d9-978c-00000e2511c8.html?nclick_check=1

VORONIN, J. *Ložnyj pafos gospodina ministra*. Moskva: noviny „Pravda“, No. 11, 2.02.2007 [cit. 23.04.2010] URL: <http://forum.orlovs.pp.ru/viewtopic.php?t=524>

Reformy v Rossii. [cit. 23. 4. 2009] URL: <http://reformy.ru/comment.php?comment=123>

Forbes [cit. 3.04.2010] URL: http://www.forbes.com/lists/2010/10/billionaires-2010_The-Worlds-Billionaires_Rank.html

Ruskonsalt *Čekovyj investicionnyj fond* (ČIF) [cit. 30. 4. 2009]
URL: <http://www.rusconsult.ru/glossary/>

Projev Borise Jelcina 19.08.1992 [cit. 6.04.2010] URL: http://www.rau.su/observer/N03_92/3_16.HTM

The Union of Investors. *Monoprofilnyje goroda i gradoobrazujusčije predprijatija*. [cit. 23.04.2010] URL:
http://www.unioninvest.ru/city_mong.html

Leontief Centre. *Sravnitělnyj analiz ekonomičeskich rezultatov raboty rossijskich predptijatij raznych form sob-
stvennosti*. 1996 URL: <http://old.leontief.ru/inc2/projects/112/rus.htm>

Federální služba státní statistiky URL: <http://www.gks.ru>

Andrej Klimentiev, biografie [cit. 25.04.2010] URL: <http://www.klimentiev.ru/about/>

Voprosy privatizacii. Soveršenno sekretno. Dokumentární film. Rusko, 2009

Les oligarques. Alexandr Gentelev. Dokumentární film. Israel, 2004

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX: 222 112 304
E-mail: ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2008/2009

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Julia Mustivaya
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	Prof. Ing. Lubomír Mlčoch CSc.

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Procesy privatizace v Rusku

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

Cílem práce je vytvořit kritickou analýzu procesů privatizace v Rusku z hlediska teorie vlastnických práv a teorie institucionální změny. Zvláštní pozornost bude věnována výsledkům privatizačních procesů a otázce spravedlivého rozdělení vlastnictví mezi občany.

Struktura BP:

1. Úvod
2. Ekonomické prostředí v Rusku před začátkem procesů privatizace.
3. Právní podstata privatizace.
4. Systém institucí a jeho efektivita při provedení privatizace.
5. Malá privatizace.
6. Velká privatizace (kuponová privatizace).
7. Dopady privatizace (otázka spravedlivého rozdělení vlastnictví).
8. Závěr

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

1. The privatization process in East-Central Europe: evolutionary process of Czech privatizations / edited by Michal Mejstřík, Kluwer Academic Publishers, 1997 ISBN 0-7923-4096-5
2. Making Transition Work for Everyone, The World Bank, Washington, D.C., 2000
3. Social and Economic Transformation in East Central Europe: institutions, property relations, and social interests/ Terry Cox, Bob Mason, 1999 ISBN 1-85898-427-0
4. Модернизация российской экономики: В 2 кн. / Отв. Ред. Е.Г.Ясин. – М.: ГУ-ВШЭ, 2002. – 328 с.
5. Ясин Е.Г. Российская экономика: истоки и панорама рыночных реформ. ГУ-ВШЭ, 2002
6. Радыгин А.Д. Российская приватизационная программа и ее результаты. М.: ИЭПП, 1998.
7. Российская экономика: опыт трансформации 1990-х годов и перспективы развития / Составит., общ. редакция Е.Гавриленкова, П. Вельфенса. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 246 с. ISBN 5-7598-0149-X

Datum zadání: Červen 2008

Termín odevzdání: Červen 2010

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne